

ZU KUNFT

xxx
DIA

25 jaar

Duitsland 2030

- 03** **Voorwoord**
- 04** **Duitsland en Nederland in Europa**
Caroline de Gruyter en Ton Nijhuis in gesprek
- 06** **Kabinet-Scholz wil echt iets veranderen**
De toekomst van Duitsland met de stoplichtcoalitie
- 08** **Lustrumactie: Brieven aan Merkel**
Nederland neemt afscheid van een tijdperk
- 12** **Het gedeelde Berlijn en de toekomst van de jaren tachtig**
Fragment uit de onderwijsbundel 'Duitsland 1918-1991'
- 14** **Toekomstpodcast: Duitsland voorbij de horizon**
Wouter Meijer in gesprek met bijzondere Nederlanders in Duitsland
- 18** **De nieuwe Merkel**
Column van Merlijn Schoonenboom
- 20** **Op weg naar een nieuwe herinneringscultuur?**
Krijn Thijs in gesprek met Hetty Berg en Yra van Dijk
- 22** **Warum, wieso... faxen Duitsers nog zoveel?**
Wat je altijd over Duitsland wilde weten maar nooit durfde te vragen
- 24** **Hiphop-Battle**
Scholieren rappen over *Zukunft*
- 26** **'Made in Germany': Duitsland innovatieland**
Panelgesprek en Science Slam
- 27** **Luisteren naar de kosmische symfonie**
Winnende pitch Falling Walls Lab
- 29** **Ik zie**
Lustrumgedicht van Iduna Paalman
- 30** **Marina Weisbands recept tegen populisme**
Politiek activiste in gesprek met Sophie Derkzen en Ton Nijhuis
- 32** **De grens is er niet en altijd, en nu nog een beetje meer**
Uit de serie 'Wandelen langs de grens'
- 36** **Fietsen door het Berlijn van Angela Merkel**
Van kraakwoning tot Bundeskanzleramt
- 37** **Lustrumpuzzel**
- 38** **25 jaar - 26 hits**
Lustrumplaylist
- 40** **DIA'ers kijken terug**
#ThrowbackThursday

Voorwoord

Het Duitsland Instituut Amsterdam (DIA) bestaat dit jaar 25 jaar. Dit vijfde lustrum vieren wij niet traditioneel met een terugblik op mijlpalen, maar met de ogen gericht op de toekomst. Dat is niet voor niets: 2021 was een bijzonder jaar voor Duitsland. Na 16 jaar vertrok Angela Merkel als bondskanselier. Wat betekent de machtswisseling voor Duitsland en Europa en voor de grote uitdagingen waarvoor we staan zoals energie, klimaat en het veranderende geopolitieke landschap?

We hebben dit jubileumjaar op allerlei verschillende manieren bij deze grote thema's stilgestaan. Onder de noemer 'Duitsland 2030' hebben wij deze én andere toekomstvragen over Duitsland onder de loep genomen. Welke kansen en ontwikkelingen zien wij voor Duitsland? En wat betekent dat voor ons, in Nederland en voor de EU? Het DIA vindt het belangrijk om deze gesprekken aan te jagen. Zonder glazen bol, maar door te analyseren om zo tot geïnformeerde inschattingen te komen.

We zijn daartoe in gesprek gegaan met experts. Hoe kijken zij naar de toekomst vanuit hun vakgebied, zoals bijvoorbeeld digitalisering, milieu, cultuur en economie? We organiseerden (online) events, interviewden deskundigen voor een speciale podcastreeks en deelden hun inzichten via onze website en sociale media.

In dit magazine leest u bijvoorbeeld wat wij tijdens het online festival 'Duitsland 2030' hebben bediscussieerd met onder anderen Europakenner Caroline de Gruyter over de rol van Duitsland in Europa en met de directrice van het Joods Museum in Berlijn Hetty Berg over herinneringscultuur. Daarnaast krijgt u een indruk van de podcast 'Duitsland voorbij de horizon' die wij in samenwerking met voormalig Duitsland-correspondent Wouter Meijer maakten. In deze reeks spreekt Meijer met Nederlanders die in Duitsland bijzondere functies bekleden over de toekomst van

hun vakgebied. Van cultuur tot bèta-wetenschappen, automotive en energietransitie. Zo is choreografe Nanine Linning te gast, die vanuit Duitsland internationaal furore maakt met haar Dance Company en Selma de Mink, directrice van het prestigieuze Max-Planck-Institut für Astrophysik. En wij nodigden iedereen met de actie 'Brieven aan Merkel' uit om hun eigen verhaal over de vertrekkende kanselier te delen. U vindt fragmenten uit de winnende brieven in dit magazine. En daarnaast nog veel meer: achtergrondartikelen, een gedicht en zelfs een speciale lustrumpuzzel.

Wij hebben in de afgelopen 25 jaar kunnen zien dat het Duitslandbeeld in Nederland positief is veranderd. Het DIA heeft hieraan als kennisinstituut een bijdrage aan mogen leveren. En dat zullen we ook blijven doen. Duitsland is en blijft immers onze belangrijkste handelspartner en politieke bondgenoot in Europa.

Ik wens u veel plezier met dit magazine!

Ton Nijhuis
Directeur Duitsland Instituut
Amsterdam

Colofon

Zukunft-magazine, december 2021

Met bijdragen van: Ingrid Bosman, Steven van den Brom, Roswitha Dickens, Joris van Heijningen, Marieke Hökberg, Jesse Oude Egberink, Iduna Paalman, Wiebke Pittlik, Merlijn Schoonenboom, Gijs Slegers, Lynn Stroo, Krijn Thijs, Marja Verburg

Eindredactie: Marja Verburg

Opmaak: Esther Eumann, Marieke Hökberg, Petra Schulze Göcking

Foto's: Kim Krijnen (portretten van DIA-staf en events), TenneT (Manon van Beek), John van Helvert (Nanine Linning), BMW (Adrian van Hooydonk), Joris van Heijningen en Jan Harms (Pitch Falling Walls), Annabel Jeuring, Lenneke Lingmont, Ingrid Bosman ('Wandelen langs de grens')

Duitsland Instituut Amsterdam
Oude Hoogstraat 24
1012 CE Amsterdam
Postadres: Postbus 1628
1000 BP Amsterdam
www.duitslandinstituut.nl
www.dia25.nl

Duitsland en Nederland in Europa

Caroline de Gruyter en Ton Nijhuis in gesprek

Buren, vrienden, bondgenoten: de Nederlands-Duitse relatie is over het algemeen zeer goed. Toch wordt het ene land soms verrast door de koers van het andere land. Waar zit 'm dat in? Duitslandweb-redacteur Marja Verburg sprak op 15 juni 2021 met Caroline de Gruyter, Europa-correspondent van NRC Handelsblad, en DIA-directeur Ton Nijhuis over de Duitse en de Nederlandse positie in de EU. Beiden hielden een pleidooi voor meer Duits en Frans in het Nederlandse onderwijs.

Betrekkingen nog nooit zo goed

Duitsland en Nederland hebben in Europa nogal eens verschillende belangen. Dat kan botsen. Toch zijn de betrekkingen tussen beide landen nog nooit zo goed geweest. Daar zijn De Gruyter en Nijhuis het over eens. “Ik denk ook dat de relaties inniger aan het worden zijn”, zegt De Gruyter, die vanuit haar woonplaats Oslo deelneemt aan het gesprek. “Nederland heeft heel lang alleen westwaarts gekeken, naar Amerika en ook heel erg naar Groot-Brittannië. En eigenlijk door de Brexit beseft Nederland meer dat het op het continent zit.” Nijhuis valt vooral op hoe respectvol de betrekkingen tussen Nederland en Duitsland zijn: “De wederzijdse beeldvorming is positief: open, tolerant, vriendelijk. Dat was 25 jaar geleden wel anders. En die

respectvolle relatie vind ik extra opvallend omdat het politieke en publieke debat juist veel ruwer en platter is geworden.”

Europees belang

“Duitsland is het enige land dat, als het puntje bij paaltje komt, aan het Europese belang denkt”, zegt De Gruyter. Volgens haar heeft Duitsland een unieke zienswijze op het Europese project: “Alle andere landen kunnen het zich permitteren om aan zichzelf te denken en daar zie je sterke staaltjes van deze dagen.” Nederland ziet

“Duitsland is het enige land dat, als het puntje bij paaltje komt, aan het Europese belang denkt”

Europa volgens Nijhuis primair als een economisch project: “Voor Nederland was Europa eigenlijk altijd de mogelijkheid om aan de Duitse markt gekoppeld te zijn. Duitsland heeft altijd veel meer gestreefd naar een meer politieke integratie.”

Maar in de praktijk voert Duitsland ook wel degelijk nationale machts-politiek, zegt Nijhuis. Hoewel Duitsland politieke integratie voorstaat en de “boel bij elkaar wil

houden”, streven ze ook hun eigen belangen na. Een voorbeeld hiervan is Nordstream II, de gaspijpleiding van Rusland naar Duitsland. “Het verhaal is daar niet echt scherp: aan de ene kant wordt het verkocht als puur economisch terwijl op andere dagen wordt gezegd dat het een manier is om met Rusland in gesprek te blijven. Dat had Europeeser gespeeld kunnen worden.”

Nederlandse toon

Kritisch zijn beiden over de toon die Nederland soms aanslaat in Europa. Nederland keek de afgelopen jaren bij zijn Europabeleid vooral naar de portemonnee, zegt Nijhuis: “Het Europees beleid werd de afgelopen tien jaar eerder gevoerd vanuit het ministerie van Financiën dan Buitenlandse Zaken.” In tegenstelling tot Duitsland, dat vaak bereid was de prijs te betalen om de politieke samenwerking te versterken, blijft Nederland volgens Nijhuis vaak bij de vraag ‘hoeveel kost het ons?’ In de communicatie is Nederland daar volgens De Gruyter vaak heel bot in: “Met name in 2020 tijdens de coronacrisis zijn we daar denk ik te ver in gegaan.” Toen lag Nederland met een paar andere landen dwars bij de invoering van het Europese coronaherstelfonds. Dat heeft volgens haar niet alleen te maken met de inhoud

maar ook met persoonlijkheden. “Als je iemand bij Financiën hebt zitten die het leuk vindt om daar met twee gestrekte benen in te gaan, heeft dat toch een ander effect dan als iemand daar zit die iets beschaafder is in zijn uitlatingen, als Jeroen Dijsselbloem.”

“Merkel legt het Europese beleid heel goed uit, zodat iedereen het kan volgen”

Beleid uitleggen

De Gruyter zegt dat kanselier Angela Merkel tijdens de coronacrisis het Europese beleid beter wist uit te leggen dan Mark Rutte: “Wat ik fantastisch vind, is dat als het écht spannend wordt Merkel op de Duitse televisie beleid verdedigt waarvan ze weet dat een heel groot deel van de bevolking het er moeilijk mee heeft.” Een voorbeeld is de Europese leningen aan Italië. “Merkel zegt dan

‘We laten Europa niet nogmaals kapotvallen’. Ik krijg daar echt bijna kippenvel van. En ze legt het echt heel goed uit, zodat iedereen het kan volgen, en daar nemen ze dan ook een uur voor. Ik zou willen dat premier Rutte dat ook eens deed.”

Interesse voor Duitsland

Nijhuis ziet dat Duitsland op Nederlandse universiteiten van de radar verdwijnt. Dat vindt hij zorgelijk. “Dat is eigenlijk een paradox. De interesse voor Duitsland is in Nederland is namelijk wel enorm toegenomen.” Hij ziet hier een verband met het uitsluitend gebruiken van Engelstalige literatuur. “Dat is geen neutrale taal. Meestal staan Engelstalige landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk centraal. En dat terwijl het Duitse systeem veel meer op het Nederlandse lijkt en we daar dus ook veel meer van zouden kunnen leren. Zo leiden we mensen niet meer op om kennis over Duitsland te genereren.”

Belang van de Duitse taal

De Gruyter houdt een dringend pleidooi voor meer Frans en Duits op Nederlandse scholen. “Als je Europa wilt begrijpen, dan móet je ook Duitsland en Frankrijk begrijpen.” Daarvoor moet je Duitse en Franse kranten en commentaren kunnen lezen, met Duitse en Franse experts kunnen spreken, zegt ze. “Juist nu de Britten vertrokken zijn, moeten we zorgen dat we niet al het Frans en het Duits kwijt raken uit ons onderwijs.”

Caroline de Gruyter is Europa-correspondent voor NRC Handelsblad. Zij schrijft ook regelmatig voor het gezaghebbende blad Foreign Policy en is lid van de European Council on Foreign Relations.

Bekijk het hele gesprek:
www.dia25.nl

Kabinet-Scholz wil echt iets veranderen

De toekomst van Duitsland met de stoplichtcoalitie

Vrijwel niemand gaf een stuiver voor de kansen van SPD-lijsttrekker Olaf Scholz om Angela Merkel op te volgen als kanselier. Toen de SPD mede dankzij de populariteit van Scholz toch de verkiezingen won, was de voorspelling dat het een lange, moeilijke formatie zou worden, omdat coalitiepartners Groenen en FDP op veel terreinen zo ver uit elkaar liggen. Maar iets meer dan twee maanden na de verkiezingen is een nieuwe regering aangetreden die eensgezindheid en nieuw elan uitstraalt.

2021 stond in het teken van het afscheid van Angela Merkel. Na 16 jaar en vier termijnen zwaait Mutti Merkel af. Het leek pas in de loop van het jaar, tijdens de verkiezingscampagnes, tot veel Duitsers door te dringen dat de crisismanager die Duitsland en Europa door moeilijke periodes heeft geloodst, straks echt niet meer in het *Bundeskanzleramt* zit.

Merkels beleid is vaak en zwaar bekritiseerd, bijvoorbeeld tijdens de eurocrisis en de vluchtelingen crisis. Maar even zo vaak werd ze geprezen en tijdens de coronacrisis, zeker aan het begin, steeg haar populariteit enorm en waren de meeste Duitsers blij dat ze er nog was.

Het is geen toeval dat op het moment dat veel Duitsers beseften dat Merkel zou vertrekken, de ster van Scholz begon te rijzen. Het ging zoals de nieuwe kanselier volgens journalisten

“Op het moment dat veel Duitsers beseften dat Merkel zou vertrekken, begon de ster van Scholz te rijzen”

al in 2018 zou hebben voorspeld: als het erop aankomt, kiezen Duitsers voor veiligheid en stabiliteit en stemmen ze op degene die het meest op Merkel lijkt. Dat was niet de wat onhandige CDU/CSU-lijsttrekker Armin

Laschet en ook niet de jonge onervaren Annalena Baerbock van de Groenen. De voorkeur ging uit naar de nuchtere, pragmatische Scholz, de vicekanselier en minister van Financiën die al had laten zien dat hij crises kan managen.

Hoewel de SPD op 26 september de grootste partij werd, had ook de CDU/CSU, ondanks de verkiezingsnederlaag, aspiraties een regering te vormen. Al op de verkiezingsavond was duidelijk dat de partij die de leiding in de formatie zou nemen, niet om de Groenen en de FDP heen kon. Die besloten daarop eerst met elkaar te overleggen. Konden deze partijen, die inhoudelijk ver uit elkaar liggen, überhaupt tot elkaar komen?

Ja, bleek het antwoord, en toen ging het snel. De christendemocraten lagen te veel met zichzelf overhoop om een serieuze gesprekspartner te zijn en dus begonnen de Groenen en de FDP coalitieonderhandelingen met de SPD.

Twee maanden lang bleef het verrassend stil - uit de 22 werkgroepen die aan een regeerakkoord werkten, lekte vrijwel niets naar buiten. Pas toen het eind november klaar was, presenteerden SPD, Groenen en FDP hun 177 pagina's tellende coalitieoverdrag 'Mehr Fortschritt wagen' (meer vooruitgang wagen) - eensgezind, goed gehumeurd, vol ambitie. "Die Ampel steht", zei Scholz - het stoplicht staat, verwijzend naar de stoplichtcoalitie, genoemd naar de partijkleuren rood-geel-groen.

“De centrale doelstelling van de stoplichtcoalitie is de strijd tegen klimaatverandering.”

De nieuwe regering zal de eerste maanden haar handen vol hebben aan het bestrijden van de coronapandemie, die ook in Duitsland weer tot torenhoge besmettingscijfers leidt en de zorg overbelast. Maar de centrale doelstelling van de stoplichtcoalitie is de strijd tegen klimaatverandering. Klimaatbescherming wordt onderdeel van alle beleids terreinen, van verkeer en industrie tot bouwen, wonen en landbouw. In het regeerakkoord staat ook dat ministeries elk nieuw wetsontwerp moeten controleren op de effecten op het klimaat, de *Klimacheck*. Ook wil de regering investeren in een modernisering van het land.

Critici vragen zich af hoe de nieuwe regering die plannen wil financieren. Met de eerezuchtige Robert Habeck van de Groenen op het *Superministerium* van Economie en Klimaat en de

Olaf Scholz tijdens de Jahrestagung der Parlamentarischen Versammlung der OSZE op 8 juli 2018 in Berlijn.

zuinige Christian Lindner van de FDP op Financiën kan dat nog voor flink wat frictie zorgen.

Klimaatbeleid wordt ook een belangrijk onderdeel van de Duitse buitenlandse politiek, lieten Scholz en minister van Buitenlandse Zaken Baerbock, al voor de beëdiging van de nieuwe regering weten. Daarnaast hebben de partijen in het regeerakkoord vastgelegd dat mensenrechten een zwaartepunt moeten

“Mensenrechten moeten een zwaartepunt worden in het Duitse buitenlandse beleid”

worden in het Duitse buitenlandse beleid, met name in de betrekkingen met China en Rusland. Maar net als de vorige regeringen is ook de *Ampelkoalition* afhankelijk van Russisch gas en van goede handelsbetrekkingen met China. De vraag is wat de nieuwe regering hier anders in kan doen.

In Europa streeft Scholz' kabinet naar meer integratie en samenwerking, maar wil ook dat de EU harder optreedt tegen landen als Hongarije en

Polen die Europese regels en waarden niet naleven. Merkel vermeed het juist daar een harde lijn in te trekken.

Als het aan Scholz en zijn coalitiepartners ligt, zit deze regering er zeker acht jaar. Al bij hun aantreden maakten de drie partijen duidelijk dat ze over vier jaar herkozen willen worden om hun plannen uit te kunnen voeren. Veel hangt daarbij ook af van wat de *Ampelkoalition* in Duitsland zelf bereikt: er zijn werelden te winnen met het verbeteren van de digitalisering, het terugdringen van de bureaucratie en het dichten van de gapende kloof tussen arm en rijk.

Aan de goede zin van de partijen en de nieuwe ministers zal het niet liggen. Na jaren in de oppositie willen de Groenen en de FDP eindelijk iets voor hun achterban bereiken en datzelfde geldt voor de SPD, die zich in de kabinetten van Merkel vaak afgeremd zag door de CDU/CSU. Ook met elkaar zien de drie coalitiepartners het zitten. "De partijen zullen groeien in de regering - en beter worden", zei Habeck bij de ondertekening van het regeerakkoord. FDP-leider Lindner vulde hem aan: "We willen elkaar als partners niet beperken, maar aanvullen."

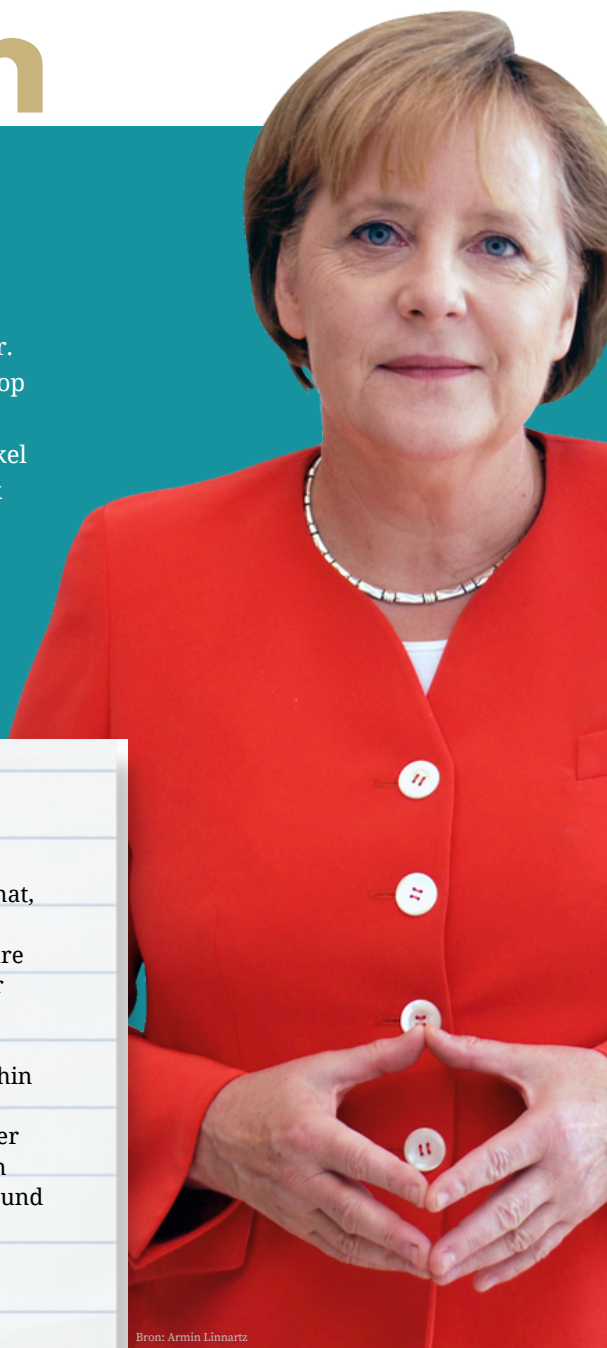
Marja Verburg is redacteur van Duitslandweb en historicus.

Lees meer over actuele ontwikkelingen in Duitsland op duitslandweb.nl

Brieven aan Merkel

Na 16 jaar heeft Angela Merkel afscheid genomen als bondskanselier. Het einde van een tijdperk. Het Duitsland Instituut Amsterdam riep op een afscheidsbrief aan haar te schrijven. Het leverde ontroerende verhalen op van mensen die zich op verschillende manieren in Merkel herkennen. De jury - bestaand uit Michèle de Waard, Floor Houwink ten Cate en Ton Nijhuis - koos de vier brieven uit die zij het meest memorabel vond: van een studente, een scholiere, een Duitse in Nederland en een musicus. Lees hier passages uit de brieven en de commentaren van de jury.

Bron: Armin Linnartz

Sehr geehrte Frau Merkel,

1980 habe ich als 24 Jährige Deutschland verlassen, um einen Niederländer zu heiraten. Damals wollte ich gerne weg aus der Heimat, war mein Verhältnis zu Deutschland doch gelinde gesagt gespalten. Gewohnt habe ich in Rotterdam, Gouda, Haarlem, Eindhoven, 20 Jahre in Brüssel und jetzt wohnen wir wieder in Haarlem. Als Lehrerin für Deutsch als Fremdsprache (DaF) habe ich fürs Goethe-Institut, EU-Institutionen und verschiedene Firmen gearbeitet. Damals vor 40 Jahren habe ich allerdings stark gezweifelt, ob ich überhaupt weiterhin in den Niederlanden leben wollte. Die allgemeine Stimmung war so deutschfeindlich und es gab unendlich viele Ressentiments gegenüber Deutschen, der deutschen Kultur und der Sprache. Es war dann auch eine besondere Herausforderung für mich, Deutsch zu unterrichten und den Kursteilnehmern die deutsche Sprache und Kultur mit all ihren Eigenheiten und Schönheiten näher zu bringen. Das war mein bescheidener Teil, den ich zur besseren Verständigung der beiden Nationen beitragen konnte.

Einen viel wichtigeren Teil aber, denke ich, haben Sie dazu beigetragen. Als Mensch, als Frau und als Politikerin haben Sie der Welt gezeigt, dass die Deutschen in Frieden und Freiheit mit anderen Völkern zusammenleben möchten. Ihre Rede zum Befreiungstag am 5. Mai 2021 hat mich sehr berührt. Sie sind in Ihrer Nüchternheit einfach unschlagbar, wenn Sie sagen, dass wir Vergangenes nicht ungeschehen machen können. Nein, die Gräueltaten werden nicht unter den Teppich gekehrt, die Deutschen stellen sich ihrer Geschichte, so weh das auch tut. Sie haben in Ihrer Rede betont, dass wir daraus die richtigen Lehren ziehen müssen, damit so etwas nie wieder geschieht (...).

Barbara Kymmell-Schmiderer

Barbara Kymmell-Schmiderer (1956)

Geboren in Frankfurt am Main woon ik sinds 1980 in Nederland en België. Ik ben gehuwd, heb 3 kinderen en werk als docente Duits (DaF). Mijn hobbies zijn talen, geschiedenis, reizen, muziek (koor) en literatuur.

De jury: "Barbara Kymmell-Schmiderer schrijft zich letterlijk vrij, zo lijkt het. Aan de hand van haar eigen levensverhaal belicht zij hoe het Duitslandbeeld in Nederland, mede dankzij Angela Merkel, in een positieve richting is gedraaid."

Durkje Salman (1997)

Ik zit in de laatste fase van mijn master aan de Universität Potsdam en University College Dublin. Mijn interesse voor Duitsland ontstond tijdens mijn bachelor geschiedenis en heeft zich sindsdien alleen maar ontwikkeld. Inmiddels woon ik al drie jaar in het Duitsland van Merkel en kan mezelf een Merkel-bewonderaar noemen.

Geachte Dr. Angela Merkel,

Mijn naam is Durkje Salman en ik ben een 24-jarige master student. Ik woon al drie jaar met veel plezier in Duitsland en voel mij hier erg thuis. Van kinds af aan was ik altijd al geïnteresseerd in hoe we de wereld waarin we leven kunnen verbeteren. Ik vermoed dat als je kinderen vraagt waar ze van dromen en wat ze later willen bereiken, zeker een handvol zou antwoorden: met wereldvrede. Dat klinkt misschien gek omdat we kinderen altijd als vrij naïef en kinderlijk zien, maar juist dit maakt het mogelijk om in wereldvrede te geloven.

Want in werkelijkheid is een vredige wereld bijna onbereikbaar. Ook ik was zo'n kind. Als ik de kaarsjes op mijn verjaardagstaart uitblies, of een vallende ster zag, wenste ik toch regelmatig dat iedereen in vrede en harmonie zou samenleven. Naarmate ik ouder werd, zag ik in dat dit waarschijnlijk een onbereikbaar ideaal was. Al dacht ik wel dat er veel dingen waren waardoor de wereld vreedzamer zou kunnen worden. Mijns inziens was een stap in dit proces het verkrijgen van meer vrouwelijke politici. Uit de ervaring die ik als kind opdeed en wat ik af en toe zag en hoorde, had ik het idee dat mannelijke politici alleen maar met elkaar ruzieden en oorlogen begonnen. Oorlogen die vaak voorkomen hadden kunnen worden door betere diplomatie. Het is lastig uit te leggen waarom ik al vanaf vrij jongs af aan eraan dacht dat het beter zou zijn als meer vrouwen in de politiek zouden gaan, maar dit was wel zo. Ik was van mening dat vrouwen meer voor de diplomatieke opties zouden kiezen en naar consensus zouden streven. Als ik deze gedachten al met anderen deelde, werd mij vaak verteld dat dit niet het geval was en niet haalbaar is. Want de voorbeelden van vrouwelijke wereldleiders lieten zien dat deze soms net zo geneigd waren als hun mannelijke collega's om voor harde actie te kiezen. En bovendien waren er geen vrouwen geschikt om de verantwoordelijkheden van een wereldleider op zich te nemen. Tenminste, dat werd mij vaak verteld. Na 16 jaar kan ik gelukkig zeggen dat u, met wat u tijdens uw ambtstermijn heeft laten zien, het tegendeel bewezen heeft. Een vrouw kan weldegelijk een wereldleider zijn en ook grote veranderingen in de wereld teweegbrengen (...).

Durkje

De jury: "In haar authentieke, ontroerende brief schetst Durkje wat Angela Merkel voor haar betekent. Hoe ze voor haar, een jonge Nederlandse studente, die met Merkel is 'opgegroeid', een blijvende indruk heeft achtergelaten: als iemand die de wereld beter heeft gemaakt. Iemand, die haar de hoop geeft dat haar kinderlijke wens naar wereldvrede misschien toch niet onbereikbaar is."

Sebastiaan van Eck (1955)

Ik werk al ruim 40 jaar als musicus bij de Radio orkesten in Hilversum. Naast dat ik actief kamermuzikspeler ben, verzorg ik ook lezingen over muziek. Ik heb een Duitse echtgenote en woon een deel van de tijd in Berlijn.

Geachte mevrouw Merkel,

Graag maak ik gebruik van deze bijzondere kans, die het Duitsland Instituut Amsterdam mij biedt, om u met een brief te bedanken voor wat u de afgelopen jaren voor mij heeft betekend. We kennen elkaar niet persoonlijk en dat zal vermoedelijk zo blijven. Eigenlijk jammer, want ik denk dat we een onderlinge band zouden voelen: we zijn niet alleen generatiegenoten (ik jaargang 1955) maar we delen zeker ook veel interesses waaronder die voor het mooie vak wis- en natuurkunde. Ik heb het korte tijd aan de Universiteit van Amsterdam gestudeerd maar uiteindelijk toch gekozen voor mijn andere (nog grotere) liefde: de muziek. Zo ben ik cellist geworden en heb ik intussen 40 jaar gewerkt bij de Radio in Hilversum.

Binnenkort zal ik, net als u, mijn dienstverband beëindigen en ik kijk, met zekere schroom maar ook nieuwsgierigheid, uit naar een nieuw levenshoofdstuk, waarin er hopelijk tijd zal zijn voor die dingen die tot nu toe bleven liggen. Ik wens u van ganser harte toe dat dit ook u gegeven zal zijn! Want als er bij iemand sprake zou moeten zijn van welverdiende rust na zoveel 'tropenjaren' dan is dat wel bij u!

Ik probeer me voor te stellen hoe een persoonlijke ontmoeting met u zou verlopen (...) zouden zeker spreken over de Kunsten en het prachtige vak van musicus. Een belangrijk aspect is daarbij voor mij altijd het samenspel geweest. Het samen werken aan een mooi muziekstuk is een geweldige ervaring, waarbij je – zonder woorden – in contact kunt komen met iets universeels. Als het goed is lossen ego's op en komen ieders verschillende talenten in dienst van een groter geheel. Soms stel ik me voor hoe goed het zou zijn als politieke leiders, voorafgaand aan al hun ingewikkelde onderhandelingen, samen een kwartet van Haydn of Beethoven zouden kunnen spelen (...) Veel problemen zouden waarschijnlijk meteen de wereld uit zijn geholpen!

Maar u heeft in mijn ogen, op uw manier, precies dit gedaan. Volstrekt integer en onvermoeibaar werkte u aan een betere toekomst voor de wereld. Natuurlijk in dienst van uw land Duitsland, maar ook in dienst van ons mooie Europa en de hele mensheid (...)

Sebastiaan van Eck

De jury: "Sebastiaan van Eck is cellist en gaat in zijn brief in op zijn grote passie die hij met Merkel deelt: de klassieke muziek. Op een originele manier gebruikt hij het muzikale samenspel als metafoor voor politieke samenwerking: "Als het goed is lossen ego's op en komen ieders verschillende talenten in dienst van een groter geheel."

Amaris Schuring (2001)

Ik zit in 6 VWO op de school De Meergronden in Almere. Ik ben zes jaar geleden begonnen met Duits leren en hoop in januari 2022 mijn Goethe C1-certificaat te halen.

Sehr geehrte Frau Merkel,

ich schreibe Ihnen diesen Brief im Rahmen Ihrer Ablösung als Bundeskanzlerin. Das bedeutet das Ende einer 16-jährigen Amtszeit. Sechzehn Jahre lang haben Sie sich jeden Tag für Ihr bzw. unser Deutschland eingesetzt. Das kann ich offensichtlich nicht unbemerkt lassen und deswegen möchte ich Ihnen, bevor Ihre Amtszeit definitiv zu Ende ist, etwas sagen.

Zuallererst möchte ich mich gerne vorstellen. Ich heiße Amaris Schuring und ich wohne in Almere, eine Stadt nicht weit von Amsterdam entfernt. Vor ungefähr zwei Wochen bin ich achtzehn Jahre alt geworden. Ein sehr bedeutendes und aufregendes Alter und der Anfang einer sehr spannenden und entscheidenden Zeit im Leben eines Menschen. Sie können sich bestimmt noch an Ihren 18. Geburtstag erinnern, nicht? Für mich verkörpert dieses Alter einen stressigen Beginn eines neuen Kapitels. Auf einmal bin ich erwachsen, muss ich meine Krankenversicherung bezahlen und fast entscheiden, was und wo ich studieren möchte. Obwohl es mir nicht leicht fällt, freue ich mich auf eine neue Phase in meinem Leben.

Zweitens möchte ich Ihnen gerne erzählen, was Deutschland für mich bedeutet. Ich bin geboren in Amsterdam, Holland. Erst vor sechs Jahren habe ich angefangen deutsch zu lernen; ein Abenteuer das seitdem nicht aufgehört hat und kein Ende in Sicht hat. Warum? Einfach so! Es hat nicht lange gedauert, bis ich mich in die Sprache, die Kultur und die Leute verliebt hatte. An irgendeinem Punkt in meinem Leben möchte ich demnach unbedingt in Deutschland wohnen. Wann, wo und wie weiß ich aber noch nicht. Ich könnte natürlich in Deutschland studieren, aber ich habe Angst. Ich habe Angst meine Heimat zu verlassen, aber gleichzeitig weiß ich, dass es das Richtige für mich ist. Bis ich diesen Schritt wage, träume ich. Ich träume davon, am Rheinufer spazieren zu gehen, in der Oberpfalz wieder am Zoigl zu gehen und alle Tiere im Zoo Leipzig anzuschauen. Ich träume davon, das ganze Land zu durchqueren und zu denken: Das ist mein Zuhause, hier gehör ich her. Für mich gibt es nämlich nicht den 'American Dream', sondern den 'deutschen Traum' (...)

Amaris

De jury: "Een oprechte, toekomstgerichte brief die ons raakte door de hoop die uit de woorden spreekt. Met een indrukwekkende Duitse woordenschat beschrijft de Nederlandse, 18-jarige scholier waarom Angela Merkel haar voorbeeld is – als vrouw en als politicus."

[http://](http://www.dia25.nl)

Lees de brieven in zijn geheel:
www.dia25.nl

Het gedeelde Berlijn en de toekomst van de jaren tachtig

Door Krijn Thijs

In 1989 kwam de Val van de Muur voor vriend en vijand als een grote verrassing. Dat betekent dat ook in het gedeelde Berlijn de mensen rekening hielden met een andere toekomst dan er uiteindelijk kwam. Een fragment uit de bundel 'Duitsland 1918-1991: Twintig vensters op een bewogen eeuw'.

Oost-Berlijn komt op

Toen Oost-Berlijn in 1961 de Muur gebouwd had, lag volgens sommigen de weg naar de socialistische toekomst eindelijk open. Achter de dichte grens werd in 1965 het fundament van de *Fernsehturm* gelegd, de 368 meter hoge televisietoren aan de Alexanderplatz. Onder de nieuwe partijchef Erich Honecker waaide er vanaf 1971 zowaar een fris briesje door de dictatuur. Honecker kondigde het 'reëel bestaande socialisme' aan met de bescheiden welvaart van trabantjes, nieuwbouwflats en (uiterlijke) vrede. Hij zwoer trouw aan de Sovjet-Unie, maar stimuleerde ook consumptie, flirtte met kunstenaars en legde in 1973 de grondsteen van het futuristische *Palast der Republik*. Intussen werd de DDR door steeds meer westelijke staten erkend. De communistische partij besloot om Oost-Berlijn uit te bouwen tot een trotse 'socialistische metropool' van het kaliber Praag en Boedapest. Dat leidde zelfs tot dure restauratieprojecten in het oude Pruisische centrum van de stad – ideologisch tamelijk spectaculair. Zo kon Oost-

Berlijn de concurrentie met het vrije West-Berlijn optisch in elk geval wel aan.

Einde van de socialistische belofte

Maar tegelijk: de Muur was nooit ver weg en de leugen dus ook niet. De schaduwkanten – om te zwijgen over de grenzen – van het leven in het *Realsozialismus* waren alom bekend en zichtbaar. Na een korte periode van relatieve rust, waarin "Berlin, Hauptstadt der DDR" de weg omhoog leek te hebben gevonden, volgde in de late jaren zeventig een harde landing in de realiteit. Op de partijdag van

**“De bewoners van de
communistische
heilstaat keken 's avonds
watertandend naar
West-Duitse televisie”**

1976 applaudisseerde men weliswaar lang en eensgezind in het nieuwe Volkspaleis. Maar een half jaar later werd de partij-kritische songwriter Wolf Biermann het land uitgezet. De affaire maakte aan vele illusies een einde. Er volgde een golf van protest onder kunstenaars en een uittocht van meer dissidenten uit de DDR.

Verder werd spoedig duidelijk dat Honeckers economische koers, die de levensstandaard had opgeschroefd,

onbetaalbaar was. De productiviteit was laag, de staatsschuld werd juist hoger. Binnen het Oostblok deed de DDR-economie het relatief goed, maar dat zei meer over het Sovjet-imperium dan over Oost-Duitsland. De bewoners van de communistische heilstaat keken 's avonds watertandend naar West-Duitse kapitalistische televisie. Sommigen waagden avontuurlijke vlucht pogingen. Anderen zochten heil in de privésfeer. Om de *Republikflucht* te bestrijden, en de ontwikkeling van een oppositie überhaupt, was de geheime dienst *Stasi* (Ministerium für Staatssicherheit) tot ongekende proporties gegroeid. De belofte van het bloeiende socialisme was halverwege de jaren tachtig vervlogen. In Oost-Berlijn leek de tijd stil te staan.

Krijn Thijs is historicus en wetenschappelijk medewerker bij het DIA. Hij doet onderzoek naar de moderne geschiedenis van Duitsland en Nederland, met bijzondere belangstelling voor transfer en conflict, voor historiografie en herinnering en voor het contemporaine Berlijn.

West-Berlijn in 1981

Maar intussen had ook West-Berlijn zijn grote interne crisis beleefd, en wel in het jaar 1981. De avonturen van de dappere frontstad uit de Koude Oorlog, van Luchtbrug (1948) en Kennedy's "Ich bin ein Berliner" (1963), waren alweer lang geleden. De voorpost-mythe was behoorlijk verbleekt. Dat kwam deels door de Muur, die nieuwe realiteiten had geschapen. En door het internationale Viermachten-akkoord over Berlijn (1971), dat stabiliteit had gebracht, maar ook het internationale gewicht van "Berlin (West)" had aangetast. De bevolking slonk en de begroting werd met West-Duitse staatsteun overeind gehouden. Wel waren Duitse "1968ers" in grote getale naar het vrije eilandstadje met zijn onduidelijke gezagsverhoudingen getrokken. Ze hadden linkse helden en verafschuwden het anticommunisme van hun ouders, inclusief frontstadverhalen en achterhaalde *Wiedervereinigungsträume*.

In 1981 had de onontwarbare knoop van stagnatie en ordeproblemen de stad bijna onbestuurbaar gemaakt. Er was een langdurige regeringscrisis en de kraakbeweging tartte de autoriteiten, deels met grof geweld over en weer. In de perifere wijk Kreuzberg, aan drie kanten ingesloten door de Muur, bloeide het alternatieve leven van wereldverbeteraars, migranten en exoten. Onder de nieuwe CDU-burgemeester (en latere bondspresident) Richard von Weizsäcker werd de situatie in de biotoop uiteindelijk aanvaard. De senaat zette zijn kaarten op stadsvernieuwing en cultuurbeleid. Dat Berlijn eigenlijk de Duitse hoofdstad was, of weer moest worden, werd meer en meer als symbolische uitspraak opgevat.

Maar de wondere wereld van West-Berlijn kende hierin wel zijn eigen bloei en aantrekkingskracht. Het geld kwam uit de Bondsrepubliek, de kroegen waren altijd open en gevaar-

lijk was het niet meer – een soort tijdloos niemandsland met 1,8 miljoen inwoners. In de loze straten bij de Muur scheen iedereen van dag tot dag te leven (beter: van nacht tot nacht) en werden kunst en muziek op compromisloze wijze uitgeleefd. De beloftes van de Westerse moderniteit leken hier mislukt, met alle uitdagingen van dien. Langzaam werden de sporen van de verdrongen *Reichshauptstadt* weer uitgegraven. Met de rug tegen de Muur verkenden West-Berlijners nieuwe wegen, hier was alles mogelijk en niets abnormaal. Met de dappere frontstad van 1948 en 1963 had het allemaal weinig meer te maken.

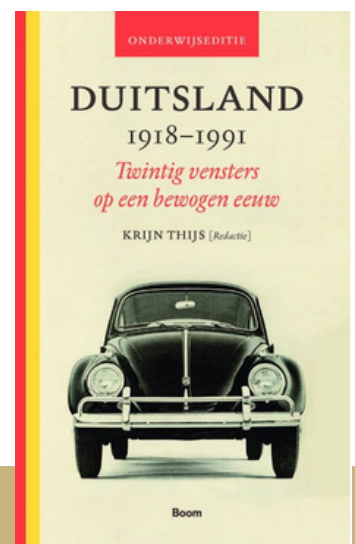
“Met de rug tegen de Muur verkenden West-Berlijners nieuwe wegen”

De Toekomst van 1989

Maar ook niet met het grote jaar 1989, dat zich tot ieders verrassing in Berlijn aandiende. In de DDR hing verandering nog het meest in de lucht. Sinds Michael Gorbatsjov in 1985 in Moskou aan de macht was gekomen ging er zucht van hervormingsverlichting door het Oostblok. En uitgerekend nu hielden de machtige oude heren in Oost-Berlijn opeens afstand van de 'grote broer'. Het was de doodsteek voor hun geloofwaardigheid, ook onder de eigen achterban, die veelal hoopte op een DDR-Perestrojka. Een nieuwe golf van vluchtelingen bracht, zo leek het, de DDR eindelijk in beweging. Toch was het ondenkbaar dat het land spoedig compleet zou instorten en van het wereldtoneel zou verdwijnen. Door het succes van de ontspanningspolitiek, die de bestaande 'realiteiten' juist niet ter discussie stelde, leek ook een Duitse *Wiedervereinigung* verder weg dan ooit.

Ook voor de merkwaardige enclave West-Berlijn is de verleiding groot om het verhaal glad naar de climax van 1989 toe te vertellen, naar de val van de Muur. Maar de tijdgenoten wisten van niks. Die brachten bijvoorbeeld een jaar voor de grote omwenteling doodleuk een rood-groene senaat aan de macht, die openlijk afstand nam van het ideaal van de Duitse of Berlijnse eenwording. De nieuwe burgemeester maakte er geen geheim van dat hij de 'verlogene Wiedervereinigungsrhetorik' gevaarlijk vond. Zijn linkse senaat werd door bondskanselier Helmut Kohl in Bonn met openlijke tegenzin behandeld, waardoor West-Berlijn uiteindelijk helemaal uit het grote verhaal van de *Einheit* verdween.

In de jaren tachtig waren de beide Berlijnse toekomstverhalen in feite uitgewerkt. Links en rechts van de Muur lagen halve reststeden die ooit geleefd hadden vanuit een belofte: *Wiedervereinigung* en vrijheid versus heilstaaf en gelijkheid. Beide beloften werden direct na 1945 afgelegd. En beide beloften waren uiteindelijk na veertig jaren verbleekt, opgelost in nieuwe normaliteiten. De ironie van de geschiedenis is dat toen opeens één van beide toekomstscenario's toch nog werd ingelost – tegen alle verwachting in, en op een moment dat beide halve steden deels met de moeder wanhoop aan volstrekt andere toekomstten werkten, dan de geschiedenis voor ze in petto had.

Dit stuk is een fragment uit de bundel 'Duitsland 1918-1991: Twintig vensters op een bewogen eeuw', redactie Krijn Thijs. In twintig hoofdstukken biedt dit boek een handzame kennismaking met de Duitse geschiedenis vanaf het begin van de Weimarrepubliek tot het einde van de Koude Oorlog.

Bestel het boek via:
bit.ly/onderwijsbundel

Hoe kijken Nederlanders die in Duitsland wonen en werken naar het land en hoe denken ze over de toekomst van Duitsland? Voor de jubileum-podcastreeks van het Duitsland Instituut Amsterdam sprak oud-Duitsland-correspondent Wouter Meijer in de zomer van 2021 met sterrenkundige Selma de Mink, CEO van netwerkbeheerder TenneT Manon van Beek, choreografe Nanine Linning en directeur van de designafdeling van de BMW Group Adrian van Hooydonk.

Voor sterrenkundige **Selma de Mink** was de overgang naar Duitsland een grote. Ze verhuisde begin 2021, midden in de coronapandemie, van de Verenigde Staten naar Beieren, waar ze benoemd was tot directeur van het prestigieuze Max Planck Institute for Astrophysics in Garching (bij München). Ze moest haar nieuwe huis en leven op orde krijgen in een land in lockdown. Ook was de Duitse bureaucratie flink wennen. “Alles gaat hier op papier.” Maar ze was blij in Europa terug te zijn. In de VS zat ze “in een land waar de president niet graag kijkt naar informatie die van wetenschappers komt.” Het voelde voor De Mink “echt als een verlichting om weer terug te komen in een iets kalmere versie van politiek.”

“Er is ontzettend veel talent dat we nu niet bereiken”

In Duitsland is nog veel werk aan de winkel om de balans tussen mannen en vrouwen gelijk te krijgen, constateert De Mink. Maar ook Nederland loopt op dit gebied ver achter, zegt ze. In haar eigen loopbaan heeft het feit dat ze vrouw is haar in zekere zin ook in de weg gestaan, al was het maar

Selma de Mink

Selma de Mink is sterrenkundige en directeur van het Max Planck Institute for Astrophysics in Garching (vlakbij München). De Mink verruilde tijdens de coronaperiode de Verenigde Staten voor Duitsland. In de VS werkte zij als associate professor voor het Institute for Theory and Computation and Center for Astrophysics van de Harvard University. Ze is ook verbonden aan het Anton Pannekoek Instituut voor Sterrenkunde in Amsterdam.

Manon van Beek

Manon van Beek is CEO van hoogspanningsnetbeheerder TenneT, een bedrijf dat in zowel Nederland als Duitsland actief is. De Duitse Tennenet-dochter exploiteert het hoogspanningsnet in grote delen van Duitsland en is verantwoordelijk voor de aanleg van belangrijke elektriciteitsnetwegen zoals Südklink en Südostlink.

omdat ze zich regelmatig afvroeg of ze wel thuis hoorde in de sterrenkunde. “En al die tijd dat je je dat loopt af te vragen, ben je niet aan het nadenken over wetenschap.” Amerika vond ze in dat opzicht een verademing. Haar vrouwelijke collega’s spraken vol zelfvertrouwen over hun werk en eisten ruimte voor zichzelf op. “De tijd in de VS heeft mij veel goed gedaan.” In haar huidige positie hoopt De Mink de diversiteit te kunnen vergroten en meer te kunnen betekenen voor mensen die niet passen in het beeld van de stereotype wetenschapper. “Er is ontzettend veel talent dat we nu niet bereiken en waarvan we wel hopen dat we die kunnen bereiken.”

Manon van Beek is CEO van TenneT, beheerder van het hoogspanningsnet van Nederland en van een groot deel van Duitsland. Zowel Nederland als Duitsland heeft de komende jaren veel werk te doen om de klimaatdoelen te halen. Duitsland is daarin ambitieuzer en ook verder dan Nederland, zegt Van Beek. “Kijk bijvoorbeeld naar het aandeel duurzame elektriciteit in de mix.” Duitsland schroeft ook steeds weer zijn ambities op, zoals een verdere reductie van CO₂-uitstoot of investeringen in waterstof. “Daar trekken ze dan 8 miljard voor uit.”

“Wat in Nederland wel ontbreekt, is denk ik een duidelijke *roadmap* en duidelijke prikkels om bijvoorbeeld de industrie te verduurzamen”, vindt Van Beek. Maar ook in Duitsland is de *Energiewende* een taai proces en kost het tijd en moeite om draagvlak te creëren. De bouw van een hoogspanningsstation kan met voorbereidingen - locaties, procedures - en uitvoering

Met Wouter Meijer

wel zo'n 15 jaar duren. Dat komt ook omdat de deelstaten zeggenschap hebben over de komst van hoogspanningskabels en omdat er op veel plaatsen weerstand tegen is.

“Bij ons is 2030 gisteren”

Voor energiebeleid is een langetermijnplanning nodig, die veel meer tijd beslaat dan de vier jaar dat een kabinet regeert, zegt Van Beek. “Bij ons is 2030 gisteren.” Samen met andere bedrijven als bijvoorbeeld Gasunie kijkt TenneT naar hoe het energiesysteem er in 2050 uitziet. Daar adviseren ze de overheid ook over. “Eigenlijk moet u de overheid vertellen wat zij zouden moeten vragen”, zegt Meijer. “Ja”, beaamt Van Beek. Maar, benadrukt ze, uiteindelijk neemt de politiek de beslissingen. “De echt grote vraag is: wat voor land wil je zijn in 2040, 2050? Duitsland, Nederland, hoe zelfvoorzienend wil je zijn?”

Choreografe **Nanine Linning** is al jaren werkzaam in Duitsland. De Duitse theaters boden haar mogelijkheden die ze in Nederland niet had. “Elke grote en kleine stad heeft hier een eigen theater, waar opera, dans, acteurs en orkest bij elkaar werken en producties maken voor de stad of de deelstaat.” Zo maak je een *Gesamtkunstwerk*, zegt Linning. “Dat is heel lastig in Nederland.” Daar reizen de gezelschappen langs de theaters. Als je het goed doet, bereik je in Duitsland niet alleen het vaste publiek, maar ook

mensen van verder weg, die bereid zijn een paar uur te reizen om een voorstelling te zien, zegt ze.

De coronacrisis heeft het werk van de choreografe hard getroffen. Linning moest noodgedwongen haar dansers ontslaan en haar internationale tournees afzeggen. Ze is gaan zoeken naar andere manieren van werken en voelde zich daarin gesteund door de Duitse steunmaatregelen voor de kunst en cultuur. “Al is de vraag of het voldoende is”, zegt ze. Ze was

“Ik voel me gezien als kunstenaar”

onder de indruk van kanselier Merkel die aan het begin van de coronapandemie het belang van kunst en cultuur benadrukte. “Ik voel me gezien als kunstenaar. Dat is misschien wel de *key* op dit moment, dat de overheid je ziet. In Nederland

hoorde je minister De Jonge zeggen dat kunst niet essentieel is, dat je rustig zonder kan. Ik heb me echt zitten schamen op de bank.”

Op het gebied van diversiteit onder de artistiek leiders in de Duitse kunstwereld is nog een wereld te winnen, zegt Linning. “Er bestaat gewoon géén balletdirecteur met een donkere huid. Die zijn er gewoon echt niet. Ik schaam me daarvoor.” Ongelijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn er ook nog steeds. Mannen verdienen meer, zegt Linning, en er zijn nauwelijks vrouwelijke choreografen. “Ik ben een van de weinige vrouwelijke artistiek directeurs in de theaters in Duitsland.” Maar daarin ervaart ze in ieder geval een toenemend bewustzijn. “Ik zie steeds meer als er ergens een goede vrouwelijk kandidaat is, dat die wordt geprefereerd over een man. Ik hoop dat we over tien jaar een ander veld hebben.”

Nanine Linning

Nanine Linning is choreografe en sinds 2009 werkzaam in Duitsland. Zij maakt internationaal furore met haar eigenzinnige, gedurfde producties en heeft voor haar choreografieën talloze prijzen gewonnen. Naast eerder bij theaters in Osnabrück en Heidelberg gewerkt te hebben, zet zij sinds 2018 haar dansgezelschap onafhankelijk voort.

Adrian van Hooydonk

Adrian van Hooydonk is sinds 2009 directeur van de designafdeling van de BMW Group. Sinds 1992 werkt hij als ontwerper bij het Duitse automerk. In 2014 ontving hij voor zijn verdiensten voor de Nederlandse creatieve industrie de allereerste *Global Innovation Award* van de *Dutch Creative Industry*.

Adrian van Hooydonk is sinds 2009 directeur van de designafdeling van de BMW Group en heeft in zijn werk nu veel te maken met de grote veranderingen in de Duitse auto-industrie. Zo heeft Duitsland een achterstand in te halen op het gebied van elektrisch rijden. Van Hooydonk heeft er wel vertrouwen in dat dit goedkomt, al heeft het imago van de elektrische auto bij de traditionele BMW-consument nog wel aan terrein te winnen. “Voor veel consumenten hebben grote veranderingen misschien wel iets verontrustends.” Mensen zijn bang dat elektrische auto’s minder hard rijden of vinden het jammer dat de motor geen “lekker wroem-geluid” meer maakt, zoals

Meijer het noemt. “Daar zijn we mee bezig”, zegt Van Hooydonk. Sounddesigners van zijn afdeling componeren nu geluid voor de elektrische auto’s.

“Je ziet nu dat de overheid op grotere afstand gaat”

Dat Tesla, de Amerikaanse fabrikant van elektrische auto’s, tegenwoordig ook een fabriek bij Berlijn heeft staan, beschouwt Van Hooydonk niet als een bedreiging voor de thuismarkt. “Het is logisch dat je als automobielfabrikant in elk werelddeel fabrieken hebt, dat hebben wij al jaren.”

De band tussen de Duitse overheid en de auto-industrie is traditioneel altijd sterk geweest. Maar het vertrouwen van de overheid in de fabrikanten is geschokt door het schandaal rond de sjoemelsoftware van autoproducent Volkswagen en andere Duitse automerken in 2015. Het heeft het aanzien van de auto-industrie geschaad. “Je ziet nu dat de overheid op grotere afstand gaat. Dat kan ook niet anders, dat moet ze ook doen.”

Toch weet ook de Duitse overheid dat de auto-industrie een grote werkgever is, en meer dan dat: “de motor in de Duitse economie”, zegt Van Hooydonk. “Als je die uitschakelt, heb je een groot probleem.” In die zin kijkt hij met vertrouwen naar de toekomst. “De overheid zal waarschijnlijk ook willen dat de Duitse industrie deze verandering, deze transformatie in de technologie en in de hele industrie, overleeft.”

Wouter Meijer is journalist bij de NOS. Hij was van 2008 tot en met 2014 NOS-correspondent in Duitsland. Meijer zat op de middelbare school in West-Berlijn en studeerde Geschiedenis en Ruslandkunde aan de Universiteit van Amsterdam.

Beluister de volledige podcastreeks op ons podcastkanaal DIAudio: www.duitslandinstituut.nl/diaudio

Sturm & Drang

Nieuwe reeks van het Duitsland Instituut Amsterdam

In deze nieuwe Engelstalige serie brengen we opvallende persoonlijkheden en *changemakers* uit Duitsland en Nederland samen. ‘Sturm und Drang’ is een platform voor nieuwe denkers en pioniers uit verschillende disciplines die zoeken naar oplossingen voor huidige en toekomstige uitdagingen voor onze samenleving, zoals antidemocratische bewegingen, klimaatverandering of digitalisering. De lezingen worden aangevuld met muziek of interactieve elementen, waardoor we nieuwe, inspirerende en tot nadenken stemmende manieren introduceren om kritische vragen te stellen.

Informatie over aanstaande bijeenkomsten vindt u hier:
www.duitslandinstituut.nl/agenda

Merlijn Schoonenboom

23 augustus 2021

De nieuwe Merkel

“Hè, gaat ze weg?” Van Duitse politiek weet mijn negenjarige dochter gelukkig nog niet veel, maar één aspect ervan kent ze wel: Angela Merkel. En nu de bondskanselier er na zestien jaar mee ophoudt, stelt ze precies de vraag die velen zich in Duitsland stellen, al doen ze het liever niet te luid hardop: “Maar wat gebeurt er dan nu?”

We fietsen naar school, langs straten vol met politieke plakaten voor de naderende verkiezingen. We zien een paar foto's met Armin Laschet, de CDU-kanselierskandidaat en Merkels beoogde opvolger; de Groenen blijken na alle schandalen vooral op hun tweede man Robert Habeck in te zetten, en ik zie heel veel Olaf Scholz van de SPD.

“Kijk”, zeg ik, “die daar willen de nieuwe Merkel worden.” Mijn dochter knikt, maar ze lijkt niet overtuigd. Het belang van Angela Merkel - toch een beetje ‘de koningin van Duitsland’ - begon voor haar ten tijde van Donald Trump, wiens imago voor de meeste schoolkinderen om ons heen, zacht gezegd, niet goed was. In die tijd groeide Merkel uit tot zijn tegenpool. De kinderen wisten niet precies wie

ze was of waarvoor ze stond, maar ze hadden in ieder geval het gevoel dat ze oké was.

Zelf heb ik twaalf jaar over Merkel moeten schrijven, maar ik geef eerlijk toe dat ze niet mijn favoriete thema was; misschien was ze gewoon te vanzelfsprekend om echt spannend te zijn. Nu ze weggaat, is het anders. Ineens stelt zich de vraag hoe het eigenlijk kan dat iemand maar liefst zestien jaar aan de macht blijft en wat het afscheid van deze persoon in het land voor emoties zal losmaken.

“Er heerst een compleet andere stemming dan na zestien jaar Kohl”

Voor een artikel over het afscheid van Merkel belde ik daarom geen politicooloog of historicus, maar een psycholoog. Stephan Grünewald doet vanuit Keulen al jaren marktonderzoek naar ‘de stemming’ in Duitsland. Toevallig had deze ‘psycholoog van de natie’ (FAZ) juist zijn nieuwste onderzoek afgerond, deze keer over de stemming rond de nieuwe verkiezingen.

Er heerst een compleet andere stemming dan na zestien jaar Kohl, vertelde Grünewald. Toen overheerste een gevoel van uitputting en verlangen naar vernieuwing. Na zestien jaar Merkel vindt men vernieuwing ook wel nodig, maar men vreest tegelijkertijd een teveel aan verandering. Het is zelfs onmiskenbaar, zegt Grünewald, dat flink wat Duitsers hun ‘moeder der natie’ het liefst nog een paar jaartjes bij zich hadden gehouden.

In zestien jaar heeft Merkel de Duitse burgers namelijk het gevoel gegeven dat zij de problemen wel opknapte. ‘Onzelfzuchtig en opofferend’ nam ze de lasten van de schouders van de burgers. Dat heeft volgens hem als nadeel gehad dat veel burgers ook dankbaar de verantwoordelijkheid naar boven afgaven. En precies dat zorgt nu voor een sterke onzekerheid.

Merkels afscheid voelt voor veel kiezers alsof de kapitein van boord gaat, juist als de zee extra onrustig is, zegt hij. De problemen van het moment voelen enorm, de ‘zeven hemelse plagen’ lijken over de wereld te komen: ziektes, klimaatcrisis, overstroming. Daarom zoekt men in

haar navolgers, onafhankelijk van welke partij, het liefst geen breuk met het heden, maar continuïteit.

De nieuwste peilingen lijken hem gelijk te geven. Geen van de drie opvolgers staat voor een radicale koerswijziging. Op dit moment is SPD-man Olaf Scholz zelfs verreweg de meest populaire kandidaat - de vice-

“Als Merkel er niet meer is, wat moeten we dan?”

kanselier, de degelijke minister van Financiën, de duidelijkste verpersoonlijking van de continuïteit van het tijdperk-Merkel.

Eigenlijk zijn de Duitse kiezers, als ik de verklaring van de psycholoog goed

heb begrepen, dus niet zo anders dan mijn negenjarige dochter. De conclusie van zijn onderzoek blijkt precies te passen bij haar vraag van vanochtend: “Als Merkel er niet meer is, wat moeten we dan?”

Echt goed weten de kiezers niet waar Merkel nu precies voor stond, met haar beslissingen waren ze het ook niet altijd eens, maar ze weten zeker dat ze in ieder geval wel oké was - en dat blijkt al heel wat te zijn.

Lees meer columns van Merlijn Schoonenboom op Duitslandweb: bit.ly/schoonenboom

Journalist en historicus Merlijn Schoonenboom woont en werkt in Berlijn. Hij verbindt in zijn maandelijkse column persoonlijke ervaringen met bredere maatschappelijke ontwikkelingen in Duitsland.

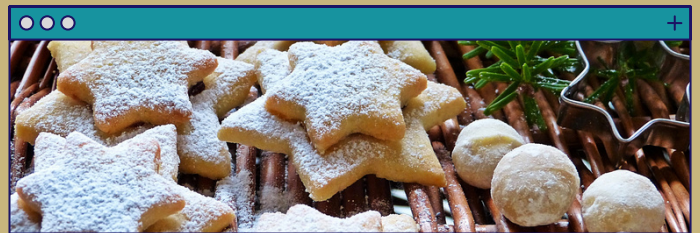

Aanbod van het
Duitsland Instituut Amsterdam:

FRÜHSTÜCKSEI

Speciaal voor docenten die de Duitse les op een leuke manier willen starten: elke week een vers *Frühstücksei* over een actueel onderwerp. Met informatie, video's en vragen voor de leerlingen.

duitslandinstituut.nl/fruhstucksei

Op weg naar een nieuwe herinneringscultuur?

Krijn Thijs in gesprek met Hetty Berg en Yra van Dijk

Het herdenken van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust staat voor nieuwe uitdagingen: tijdgenoten verdwijnen, het antisemitisme groeit. Hoe veranderen de Nederlandse en Duitse herinneringscultuur voor deze achtergrond? En wat kunnen wij leren uit de geschiedenis voor een (gezamenlijke) toekomst – en voor het bestrijden van antisemitisme en racisme in een breder perspectief? Hierover sprak historicus Krijn Thijs (DIA) op 16 juni 2021 met Hetty Berg, directeur van het Joods Museum in Berlijn en Yra van Dijk, hoogleraar aan de Universiteit Leiden.

Opdracht van het Joods Museum

“Het is voor mij wel grappig om hier te zitten namens een Duitse instelling”, zegt Hetty Berg. Na meer dan 30 jaar ervaring bij het Joods Historisch Museum in Amsterdam werd ze in 2020 directeur van het Joods Museum in Berlijn. “Het is zeker heel anders dan mijn werk in Nederland.” Dat zit

hem volgens haar vooral in de positie van het museum in de Duitse maatschappij en politiek. “Het Joods Museum in Berlijn is echt opgericht als politiek gebaar vanuit de *Bundesregierung* met een duidelijke opdracht: om te verzamelen, bewaren en presenteren van vooral hetgeen dat vernietigd was tijdens de Shoah.”

"Er is bewust geen alwetende stem en zeker niet vanuit het Duitse perspectief"

Meer dan het verhaal van de Shoah

Maar het Joods Museum streeft ernaar om meer te doen dan dat en profileert zich anders dan andere ‘*Gedenkstätten*’ in Berlijn. “Ik zou het museum nooit als onderdeel zien van een soort drie-eenheid met het Holocaust-Mahnmal en Topographie des Terrors.” Het museum wil dat het over meer gaat

dan alleen de Shoah. “Hoe belangrijk dat onderwerp ook is. Ik vind het belangrijk om ook de Joodse cultuur in Berlijn vanaf 1700 te laten zien en de periode na wat wij de catastrofe noemen (*de periode 1933-1945, red.*): het Joodse leven van vandaag.” Daar is een duidelijke ontwikkeling in geweest sinds de oprichting van het museum 20 jaar geleden, aldus Berg. Ook toont het museum verschillende Joodse perspectieven. “Er is bewust geen alwetende stem en zeker niet vanuit het Duitse perspectief,” legt Berg uit.

Rol van literatuur

“Het is interessant om te zien dat het museum nu doet wat de literatuur al zo’n 20, 30 jaar probeert: dat perspectief terug te nemen”, zegt Yra van Dijk. Literatuur is heel goed in het exploreren van perspectief en de representatie van het subject en het object, legt ze uit. “Een voorbeeld hiervan zijn auteurs die het perspectief van slachtofferschap ironiseren en ook op een grappige en groteske

manier bekritisieren.” “In kunst kun je je dat permitteren”, reageert Berg. “Wij moeten als museum niet in die rol gaan zitten. Maar wij hebben wel kunstprojecten en hedendaagse kunst in de vaste collectie waar duidelijk ook ironie in zit en waar gespeeld wordt met het narratief.”

Voorzichtig met moderne middelen

Als het gaat om het gebruik van moderne middelen en technologieën om het verhaal van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust te vertellen, moet je voorzichtig zijn, zegt Van Dijk. In de Verenigde Staten

“Je moet jongeren leren wat de afstand in tijd en in ruimte betekent voor hun waarneming”

wordt bijvoorbeeld met interactieve hologrammen gewerkt om jongeren het verhaal van de Shoah te vertellen. “Ik denk dat dat een vorm van valse onmiddellijkheid is.” Het is belangrijk om je ervan bewust te zijn dat er een medium tussen de inhoud en de ontvanger zit en ook welk medium. “Je moet jongeren leren wat de afstand in tijd en in ruimte betekent voor hun waarneming. Dat is precies wat literatuur kan doen: daarop reflecteren.”

Slachtofferrol

Het verhaal van de Holocaust wordt in het Joods Museum verteld aan de hand van niet-Duitse bronnen. “Het probleem met het gebruik van dadermateriaal is dat Joden alleen maar in hun rol als slachtoffer worden getoond in plaats van als mensen die ook in die hele moeilijke situatie altijd hun eigen beslissingen moesten nemen”, legt Berg uit. “Ook met heel weinig keuzes: toch moesten zij keuzes maken.” Ze ziet daar een verband met de manier waarop veel Duitsers tegenwoordig Joodse identiteit tegemoet treden. Die omgang is volgens haar het makkelijkst als Joden in een rol of narratief van het slachtoffer blijven. “Op het moment dat ze dat niet doen, is dat toch een beetje onwennig, dan komen er ook spanningen. En dat ervaar ik ook als heel anders dan ik in Nederland gewend was.” Met de blik op de toekomst komt het woord ‘*selbstverständlich*’ (vanzelfsprekend) naar boven bij Berg. “Er moet nog heel veel gebeuren om de aanwezigheid in de maatschappij van Joden heel vanzelfsprekend te accepteren. Je merkt in Duitsland dat dat nog niet zo is.”

Bekijk online het hele gesprek waarin Hetty Berg, Yra van Dijk en Krijn Thijs ook nog ingaan op de rol van het kolonialisme in de Nederlandse en Duitse herinneringscultuur en antisemitisme in beide landen.

Bron: Flickr, Heinrich-Böll-Stiftung

Hetty Berg is sinds april 2020 directeur van het Jüdische Museum Berlin. Daarvoor was zij manager museale zaken en hoofdconservator van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam. Haar werk en onderzoek richt zich op cultuurgeschiedenis, Joodse performance, Joden in Nederland en museumstudies.

Yra van Dijk is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Leiden. Zij richt zich op het verband tussen literatuur, herinnering en media. Op dit moment werkt ze aan een studie over postkoloniale herinnering in Nederlands-Caribische literatuur.

Bekijk het hele gesprek:
www.dia25.nl

Warum, wieso: faxen Duitsers nog zoveel?

Wat je altijd over Duitsland wilde weten maar nooit durfde te vragen

Door Jesse Oude Egberink en Lynn Stroo

Wie wel eens een Duits visitekaartje heeft gezien, weet dat daar nog dikwijls een faxnummer op prijkt. Faxen, het versturen van documenten via de telefoonlijn, is in Nederland al jaren geleden uit de gratie geraakt. In Duitsland is het nog steeds een veelgebruikt communicatiemiddel. Waarom?

Een technologische sensatie was het, toen de Deutsche Bundespost in 1979 met de faxservice kwam. De gebruiker voerde een document in en koos een nummer. Binnen enkele seconden werd de informatie verzonden en afgeleverd in het faxapparaat van de ontvanger. Na al die jaren is het nog steeds een belangrijk communicatiemiddel in Duitsland. Hoewel het aantal gebruikers de laatste jaren daalt, verstuurt 43 procent van de ondernemingen in Duitsland nog regelmatig faxen, zo bleek uit een rondvraag van IT-branchevereniging Bitkom in 2021. De fax staat volgens het magazine *Wirtschaftswoche* symbool voor de houding van 'Faxrepubliek' Duitsland: "Men wantrouwt het nieuwe, houdt van het beproefde en maakt zich altijd zorgen over de veiligheid."

Zekerheid en betrouwbaarheid lijken voor Duitsers inderdaad de belangrijkste argumenten in dit verhaal. Faxgebruikers krijgen een bevestiging wanneer een bericht is overgekomen. Faxen blijven niet in de spambox hangen. Ze zijn minder gevoelig voor

hackers en in tegenstelling tot e-mail ook niet manipuleerbaar. Wanneer een poging wordt gedaan om een fax te onderscheppen, wordt de zending afgebroken.

Medische gegevens

In de zakenwereld worden handtekening op gefaxte documenten als juridisch geldig beschouwd. Opdrachtbevestigingen versturen veel Duitse bedrijven daarom per fax.

"Men wantrouwt het nieuwe, houdt van het beproefde"

In de medische wereld wordt de fax veel gebruikt om vertrouwelijke medische gegevens te versturen. In geen andere sector wordt nog zoveel gefaxt als in de gezondheidszorg, zei de Duitse minister van Gezondheid Jens Spahn (CDU) spottend toen hij in 2018 aantrad. Dat blijkt wederom tijdens de coronapandemie. De positieve labuitslagen van coronatesten gaan gedeeltelijk nog per fax naar de *Gesundheitsämter* (het Duitse equivalent van de GGD'en). Daar worden ze handmatig in de systemen ingevoerd en doorgestuurd naar het Robert Koch-Instituut, dat het aantal coronabesmettingen landelijk bijhoudt.

Positieve testuitslagen moesten per 1 januari 2021 alleen digitaal worden

verwerkt, besloot Spahn in 2020. Op die manier kan een keten van infecties sneller opgespoord en onderbroken worden, aldus de minister. Maar door problemen met het invoeren van de digitale systemen bij alle gemeentelijke *Gesundheitsämter* "bestrijdt het merendeel van de kantoren de coronapandemie nog steeds op een analoge manier", schreef *Deutsche Welle* begin 2021, "met pen, papier en fax."

De fax zal niet zomaar uit Duitsland verdwijnen, verwacht Bitkom. "Doordat veel bedrijven faxen, zijn ze in zekere mate ook van elkaar afhankelijk". Toch is de verkoop van de klassieke faxapparaten de afgelopen decennia flink gedaald, schreef *Wirtschaftswoche* in 2018. In plaats daarvan bestellen bedrijven en autoriteiten nu multifunctionele apparaten die kunnen printen, kopiëren, scannen én faxen.

Bondsdag schaft fax af

Dat de fax een ouderwets communicatiemiddel begint te worden, weten ze in Duitsland ook wel. "Het heeft lang geduurd, zeer lang, maar nu is het zover", schreef de *Süddeutsche Zeitung* begin 2021, toen de Bondsdag bekendmaakte de fax in de ban te doen. De 1600 apparaten in het parlamentsgebouw worden in het najaar buiten werking gesteld. "Het parlement heeft erkend dat er modernere technologie is voor communicatie", aldus de krant.

Aanleiding voor het afschaffen van de fax is de vernieuwing van het telefoonsysteem in de Bondsdag. Dat stamt nog uit de tijd dat het parlement na de Duitse eenwording van Bonn naar Berlijn verhuisde in 1999. De 1600 faxapparaten zijn niet direct op het telefoonnet, maar op dat telefoonstelsysteem aangesloten. De nieuwe telefoons zullen deze aansluiting niet meer hebben. Het nieuws veroorzaakte hilariteit op sociale media, ook bij Duitse politici. “Goed nieuws! De Bondsdag komt aan in de 21ste eeuw”, tweette Marco Buschmann van de FDP met een aantal smileys.

Als de parlementsleden in de toekomst nog een faxmachine op hun kantoor willen, moeten ze die met een eigen lijn op het telefoonnet aansluiten. Maar misschien is het makkelijker om hun visitekaartjes alvast aan te passen.

Jesse Oude Egberink en Lynn Stroo zijn redacteurs van Duitslandweb

Warum, wieso?

Waarom betalen Duitsers nog vaak met contant geld? Waarom mag je op de Duitse Autobahn zo hard rijden? In de serie ‘Warum, wieso?’ zoekt de redactie van Duitslandweb antwoorden op vragen over Duitse eigenaardigheden.

Lees ook de andere artikelen in deze serie op Duitslandweb: bit.ly/warumwieso

Aanbod van het
Duitsland Instituut Amsterdam:

DEUTSCHES KINO

Elke maand recente Duitse films die niet in Nederland worden uitgebracht, maar die wel gezien mogen worden!

duitslandinstituut.nl/deutsches-kino

In samenwerking met:

Goethe-Institut
Niederlande

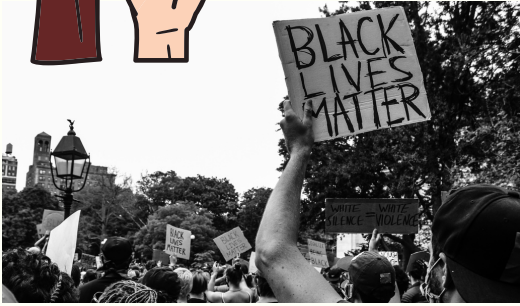

Het Ketelhuis in
Amsterdam

Filmhuis Lumen in
Delft

HIPHOP-battle

Zukünftige Freiheit

A. Roland Holst College, Hilversum

00:00

03:11

Sinds 2006 organiseert de Onderwijsafdeling van het Duitsland Instituut Amsterdam de jaarlijkse Hiphop-battle. Leerlingen vanuit heel Nederland worden afgevaardigd naar Amsterdam om hun ijzersterke, ontroerende en grappige zelfgeschreven Duitse teksten op het podium te laten horen. Van echte Duitse rappers leren de leerlingen hoe ze hun microfoon moeten gebruiken, hoe ze kunnen bewegen op de Bühne en hoe ze contact moeten maken met het publiek. Dit jaar stond de Hiphop-battle in het teken van het thema 'Zukunft'. De finaledag vindt in 2022 plaats, maar hieronder vindt u alvast een voorproefje van enkele rapteksten:

Rap

Schwarze Leben zählen.

Das ist es, was die Demonstranten auf der Straße rufen.

Sie haben Recht, es muss sich etwas ändern.
Es spielt keine Rolle, welche Hautfarbe du hast.

Ob schwarz oder weiß, ihr seid alle gleich.

Zukunft im Visier

De Nieuwe Thermen, Heerlen

00:00

02:00

Rap

Meine Zukunft ist groß und reich.

Soviel Geld von hier bis Frankreich.

Wir fahren Mercedes, 150, linke Bahn.

Das ist ein super Plan.

Meine Zukunft
St. Jozefmavo, Vlaardingen

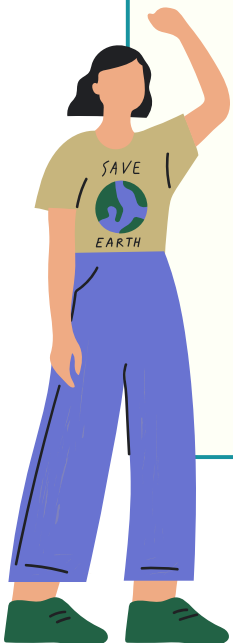
00:00 03:49

Rap

In meiner Zukunft werde ich reich sein.
Ich bin jetzt vierzehn, also habe ich noch viel Zeit.
Meine Mutter in den Urlaub schicken, weil es ist dort heiß.
Ich werde erwachsen, und dann werde ich ganz oben sein.

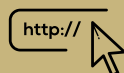
Rap

Wir wollen weniger Erdaufwärmung,
mehr Häuser und Geld.
Und wir studieren und protestieren für eine bessere Welt.
Gemeinsam können wir dafür sorgen, dass alles besser wird.
Also gib einfach dein Bestes und sing jetzt den Refrain mit!

Reich und Clever
Weltveränderer
(St. Bonifatiuscollege, Utrecht)

00:00 04:01

Lees meer over de Hiphop-battle: bit.ly/diabattle

Peter van Harten is directeur van Isah Germany en ambassadeur voor smart industry, waar hij bedrijven stimuleert om slimme technologie en digitalisering toe te passen. Hij is als bestuurslid verantwoordelijk voor de internationale samenwerking.

Moritz Schmid-Drechsler is hoofd van de afdeling Pers en Cultuur van de Duitse ambassade in Den Haag.

‘Made in Germany’ Duitsland innovatieland

Wat kunnen we in de toekomst verwachten van Duitsland als *Land der Innovationen* en van de Duits-Nederlandse samenwerking op dit gebied? Hierover sprak Mario Daniels, historicus verbonden aan het Duitsland Instituut Amsterdam, op 18 juni met Moritz Schmid-Drechsler, hoofd Pers en Communicatie van de Duitse Ambassade in Den Haag en smart industry-ambassadeur Peter van Harten. Vier jonge onderzoekers presenteerden hun innovatieve ideeën en onderzoeksresultaten tijdens de Science Slam Falling Walls Lab.

Duits-Nederlands innovatiepact
Richtinggevend voor de Duits-Nederlandse innovatiesamenwerking is het Duits-Nederlands innovatie- en technologiepact, dat in januari 2021 werd ondertekend door onder meer de Duitse minister van Economische Zaken Peter Altmaier, de Nederlandse minister Sigrid Kaag (BHOS), staatssecretaris Mona Keijzer (Economische Zaken) en vertegenwoordigers uit de Duitse en Nederlandse industrie-sector. Het pact is voortgekomen uit het Nederlands-Duitse regerings-overleg van 2019, vertelt Schmid-Drechsler. Beide landen willen op het gebied van digitalisering, klimaat-

verandering en de gezondheidszorg in de komende jaren hun krachten bundelen. Die wens komt ook voort uit geopolitieke spanningen en de concurrentie met landen als de VS en China.

“We kunnen alleen high-tech producten maken als we samenwerken”

Smart Industry

Voor een goede samenwerking tussen Europese landen binnen de industrie-sector zet Peter van Harten, directeur van softwarebedrijf Isah Duitsland en smart industry-ambassadeur, zich in. In deze functie probeert hij Nederland als belangrijke speler binnen de smart industry te promoten. Hierbij gaat het om slimme technologie en digitalisering. Kijk bij mogelijke samenwerkingen niet naar de VS of Japan, maar zoek het dichterbij, aldus Van Harten. Het bundelen van de diverse kwaliteiten en competenties binnen Europa kan de toekomst zijn. Hij kijkt onder meer waar Nederland en Duitsland samen producten en diensten kunnen ontwikkelen.

Het delen van data is een belangrijk onderdeel van het Nederlandse smart industry-programma, zegt Van Harten. “We kunnen alleen high-tech producten maken als we samenwerken, want de complexiteit neemt enorm toe.” Zo heeft het Nederlandse hightechbedrijf ASML de specialistische producten nodig van Duitse firma's als Carl Zeiss en Trumpf, legt hij uit.

Een van de grootste uitdagingen ziet Van Harten in de daling van de productiviteit door de vergrijzing van de bevolking. Smart industry kan hier, maar bijvoorbeeld ook als het om de klimaatverandering gaat, een oplossing bieden. “Smart industry is als het er op aankomt dingen doen met minder materiaal, minder energie en minder mensen” – een uitdaging, maar voor de Duits-Nederlandse en Europese samenwerking ook een kans.

Bekijk het hele gesprek:
www.dia25.nl

Falling Walls Lab

De internationale Science Slam Falling Walls Lab stimuleert de uitwisseling van innovatieve ideeën en biedt jonge onderzoekers een podium om hun baanbrekende onderzoeksresultaten te presenteren. Centrale vraag van de science slam is: waar vallen - in het voetspoor van de val van de Berlijnse Muur - in de nabije toekomst muren en vinden baanbrekende innovaties plaats? Vier jonge onderzoekers presenteerden hun onderzoek tijdens

deze regionale voorronde, georganiseerd door het DIA. Joris van Heijningens beet het spits af met zijn pitch 'Breaking the Wall of Terrestrial Seismicity', daarna volgden Ahmed Khalil met zijn presentatie 'Breaking the Wall of The Biomedical Research', Amar Kamat met 'Breaking the Wall of Process Automation in ICU's' en Fabiola Polli met 'Breaking the Wall of Textile Waste Management'. Natuurkundige Joris van Heijningens werd door de jury tot winnaar uitgeroepen.

Hij heeft op 8 november tijdens de Berlin Science week met zijn pitch aan de finale deelgenomen. Voor een toekomstige generatie innovatievelingen is internationale samenwerking onontkoombaar. Zo ook voor Van Heijningens, die op een fantastisch evenement terugkijkt en naar eigen zeggen waardevolle contacten voor de toekomst heeft opgedaan. De stap naar Duitsland is niet heel groot, kan echter voor de nodige sprongen voorruit zorgen.

Tekst door Roswitha Dickens

Bekijk alle pitches van het Falling Walls Lab: www.dia25.nl

Het voorronde van het Falling Walls Lab in Amsterdam werd financieel mogelijk gemaakt door de Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD).

Luisteren naar de kosmische symfonie van de maan

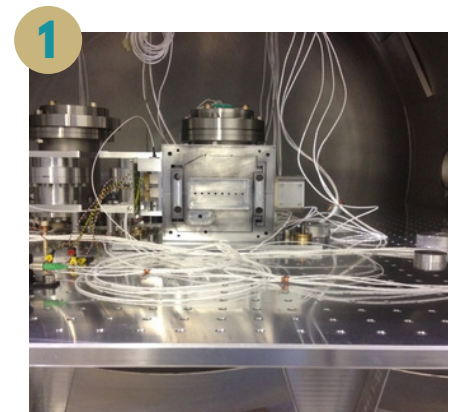
De winnende pitch van Joris van Heijningens

Stel, je bestudeert klassieke orkesten, maar je enige mogelijkheid is om naar ze te kijken. Je ziet de violisten strijken en de bassisten plukken, maar je hoort niets. Tot zes jaar geleden was het zo ook voor diegenen die het heelal bestuderen.

Allerlei verschillende apparatuur om verder en met andere golflengten naar al die verschillende objecten te 'kijken'. Echter, het donkere universum, gevuld met bijvoorbeeld zwarte gaten van verschillende grootten, hoorden we niet. Tot 2015, toen de Amerikaanse LIGO-detectoren voor het eerst zwaartekrachtsgolven waarnamen. De signalen die ze kunnen meten zijn echter alleen bij hoge frequentie waarneembaar. Je zou kunnen stellen dat we alleen de violen kunnen horen en nog niet de bas.

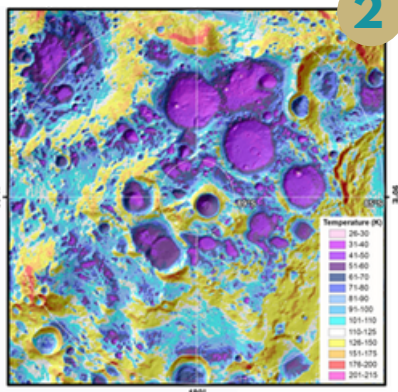
Zwaartekrachtsgolven rekken en krimpen alles dat ze tegenkomen: sterren, planeten en detectoren. Ook onze maan rekt en krimpt en het maanoppervlak beweegt mee. Ons plan is nu om trillingssensoren op de maan te plaatsen om zo lagere tonen van het spectrum van zwaartekrachtsgolven te horen. De maan is een groot hemellichaam en trilt het liefst eens per 1000 seconden maar reageert ook op zwaartekrachtsgolven met hogere frequentie (ongeveer eens per seconde). Dit alles kan niet op aarde omdat er oceanen, tektonische activiteit en een atmosfeer zijn.

Ik heb tijdens mijn PhD aan de trillingssensoren gewerkt (zie afbeelding 1), met als doel de overgebleven trillingen van opgehangen optische tafels in Virgo, de Europese zwaartekrachtsgolfdetector, te kunnen meten. Deze waren nog niet zo goed bij lage

1 Een trillingssensor met precisie laserinterferometer uitlezing. In het frame is een massa opgehangen en deze volgt het frame niet. De uitlezing zit vast aan het frame en meet de beweging van de massa en dus de trillingen van het oppervlak waarop het frame staat, in dit geval de optische tafel.

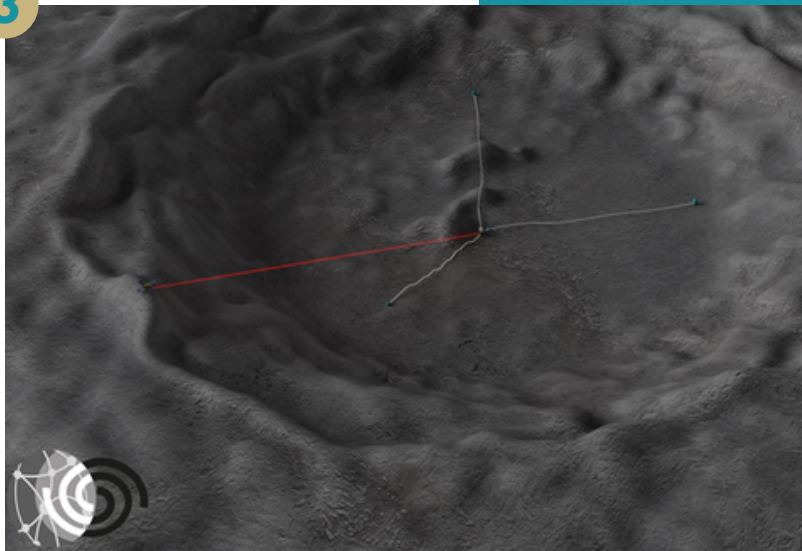
frequenties, maar dat is te verbeteren door bij lagere temperatuur te opereren. Ondanks dat de temperatuur op het maanoppervlak enorm varieert, kun je stabiele plekken vinden in de kraters op de zuidpool. Daar zijn permanente schaduwen waarin men constante temperaturen onder de 40 Kelvin (K) kan vinden, zoals te zien in afbeelding 2. Dit is de perfecte omgeving om een extreem gevoelige trillingssensor in te zetten en dit kan bijvoorbeeld op een manier zoals te zien is in afbeelding 3.

Gemiddelde oppervlaktetemperaturen op de zuidpool van de maan waar de trillings-sensoren in de permanente schaduwen van 40 K laten zien.

Met onze zwaartekrachtsgolf-detector op de maan kunnen we luisteren naar de samensmelting van de miljoenen zonsmassa's zware zwarte gaten die we in het centrum van sterrenstelsels vinden. Afgezien van alle wetenschap die we met deze trillingssensoren kunnen doen, kunnen we ook mijnbouw op maan plegen, gebruikmakend van het constante spervuur van meteorieten. Als Shell hier op aarde

3

In een krater op de zuidpool van de maan wordt een reeks van 4 seismische stations - elk met een traagheidsensor - ingezet. De stations zijn verbonden met een centrale lander die stroom krijgt van een laserstraal. Die straal wordt opgewekt door een klein station op de rand van de krater dat stroom haalt uit een zonnepaneel. Credit: Jan Harms (GSSI).

wil weten waar het moet boren, rolt het een groot aantal seismometers uit en gebruikt o.a. dynamiet om seismische golven de grond in te sturen. Deze reflecteren en reizen terug naar de trillingssensoren om de ondergrond in kaart te brengen. Op de maan kunnen we op een vergelijkbare manier op zoek naar bijvoorbeeld Helium-3 en een aantal zeldzame aardmetalen – die vind je in de meeste elektronica – maar we hebben geen explosieven nodig. De onze komen uit de ruimte vallen. Het belangrijkste onderdeel van onze detector hangt al in de lucht: de maan.

Joris van Heijningen studeerde fysika aan de Universiteit Delft en behaalde zijn PhD aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Na verblijven in de VS, Japan en Australië werkt hij nu als onderzoeker aan de KU Leuven.

Ik zie

door Iduna Paalman

Ik zie geen dichtgeknoopte schoenen
maar de weg waarover ze naar het water lopen
geen hek maar de snavel die er het brood
doorheen eet, ik zie geen monden spreken
maar oren die naar woorden happen, ik zie
geen vlag maar de armen die hem hijsen
geen landsgrenzen maar gespierde benen
die elkaar naar de overwinning tillen
geen handen maar het juichen
dat zich in de vingers schuilhoudt, geen kade
maar de eenden die er spreekuur houden
geen wijzerplaat maar een vrouw in de tram
die hees, haast fluisterend zegt: als het niet nu is
wanneer dan?

Iduna Paalman (1991) studeerde Duitse taal en cultuur en Duitslandstudies in Amsterdam en Berlijn. Ze schrijft poëzie, proza en toneel. Haar poëziedebuut 'De grom uit de hond halen' verscheen in september 2019 bij uitgeverij Querido en werd lovend ontvangen. De Volkskrant riep haar uit tot literair talent van dat jaar.

Toelichting van de dichteres

Ik schreef dit gedicht ter gelegenheid van het lustrum van het DIA. Het gaat voor mij over de verbinding tussen Duitsland en Nederland en dat die over meer gaat dan een grens, een vlag, een wedstrijd of iets op papier. Die verbinding wordt elke dag opnieuw gelegd tussen mensen en de plek en de taal maken dan niet per se uit. Mijn wens voor Nederland, Duitsland en Europa is dat telkens weer die verbinding kan worden gelegd. Zonder oordelen en zonder vooropgelegde ideeën hoe het zou moeten, maar heel open en geïnteresseerd in de ander met een luisterend oor.

Door Wiebke Pittlik

Marina Weisbands recept tegen populisme

Politiek activiste in gesprek met Sophie Derkzen en Ton Nijhuis

Marina Weisband (1987) is een opvallende stem in het Duitse publieke debat. De publiciste en psychologe leidt een project voor scholierenparticipatie en spreekt zich uit over de digitale samenleving en de democratie in tijden van crisis. De geboren Oekraïense is actief voor de Groenen en was in het verleden betrokken bij de Piratenpartei. Op 5 november was ze te gast tijdens de lustrumbijeenkomst van het Duitsland Instituut in het Muziekgebouw aan het IJ in Amsterdam.

Marina Weisband woont in Münster, dichtbij de Duits-Nederlandse grens, en vertelt tijdens het videogesprek met gespreksleider Sophie Derkzen en DIA-directeur Ton Nijhuis dat ze regelmatig in Nederland is en ziet dat Duitsland op veel terreinen van Nederland kan leren. Nederlandse steden zijn vooruitstrevend op gebied van infrastructuur en verkeerspolitiek en ook bij thema's als *open government*, constateert Weisband. "Als ik in een betere toekomst wil kijken, kijk ik een beetje naar Nederland."

Ze bevestigt daarmee wat Nijhuis eerder op de middag zei, toen hij aangaf

welk bestaansrecht het Duitsland Instituut Amsterdam nog heeft, nu het Duitslandbeeld de afgelopen decennia sterk is verbeterd: "Om aan je nationale perspectief te ontkomen, moet je vanuit een ander land kijken." Het was Nijhuis opgevallen dat Duitsland-experts uit andere landen een andere blik op Duitsland hebben dan wij hier in Nederland.

"We moeten participatie, versterken om populisme te voorkomen"

Maatschappelijke omwentelingen
Gevraagd naar het rechtspopulisme in beide landen zegt Weisband dat fenomenen als racisme, anti-feminisme en antisemitisme altijd sterk opkomen in tijden van grote maatschappelijke veranderingen, van *'Wandel'* en *'Umbruch'*. "Het enige recept daartegen is zelfwerkzaamheid (het geloof in eigen kunnen, red), dat is mijn diepe overtuiging. Participatie, niet alleen in theorie maar concreet, op school en in de gemeenschap. Het gevoel controle te hebben en ergens

voor verantwoordelijk te zijn. Dat zijn de dingen die we moeten versterken om populisme te voorkomen. Daarin zijn maar weinig landen goed."

Het tijdperk-Merkel was een tijd van wachten, terwijl Duitsland zich dat niet kon permitteren, vindt Weisband. De noodzakelijke hervormingen zijn uitgebleven. "*Der Reformstau tut weh*". (De achterstand in hervormingen doet pijn). Er had geïnvesteerd moeten worden in de transformatie van de samenleving, stelt ze. "Hoezeer ik Merkel respecteer, dat heeft ze nagelaten."

Of de nieuwe regering de door haar gehoopte veranderingen weet te bewerkstelligen, daarover is Weisband sceptisch. Zelfs *'no-brainers'* als een maximumsnelheid op de *Autobahn* hebben het niet in het regeerakkoord gehaald. "Ik denk dat de energie voor verandering sterker van de straat komt dan uit het parlement."

Hebben partijen volgens jou nog wel een rol? wil Sophie Derkzen weten. Partijen zijn belangrijk, en het vehikel

voor het uitwisselen van ideeën en meningen, antwoordt Weisband. “Ze hoeven niet bij het vuilnis, er zijn veel jonge, competente mensen nu net weer in de Bondsdag gekozen. Het probleem is structureel, structuren zijn moeilijk aan te passen.” Verandering hangt niet alleen af van politici, maar ook van de ambtenarij en de overheden. Dat alles beweegt langzaam, constateert Weisband.

Digitalisering

Digitalisering als instrument voor maatschappelijke verandering is een van de grote thema's waar Weisband zich mee bezighoudt. “We hebben de fout gemaakt als samenleving dat we het publieke debat naar platformen hebben verplaatst die het democra-

tische discours niet als doel hebben, maar die als doel hebben om onze aandacht aan reclamebureaus te verkopen. Dat werkt niet.” Maar op zich geeft digitalisering veel mogelijkheden om politiek actief te zijn en de democratie te versterken. “Digitalisering is gewoon de grote versterker”, aldus Weisband. Een regering moet dus niet digitalisering als doel hebben, maar een duidelijke strategie voor de wijze waarop de samenleving wordt gedigitaliseerd.

Weisband: “Ik denk dat naast de partijen de buitenparlementaire bewegingen zoals Fridays for Future belangrijke zuilen zijn in de samenleving. En ik geloof dat wij onze stem moeten laten horen en onderdeel

moeten zijn van de verandering. Die participatie, dat lukt in Nederland beter dan in Duitsland.”

Of de nieuwe coalitie van SPD, Groenen en FDP een nieuwe bestuurscultuur weet te bewerkstelligen, dat is volgens Weisband nog afwachten. De aanpak in de coalitie-onderhandelingen - er lekte niets naar buiten en de onderhandelaars hebben op persoonlijk vlak veel respect voor elkaar en elkaars standpunten getoond - stemt Weisband hoopvol. “*Das macht Mut für die Zukunft.*”

Wiebke Pittlik is hoofdredacteur van Deutschlandweb

Bekijk het hele programma van de lustrumviering: www.dia25.nl

Het gesprek met Marina Weisband maakte onderdeel uit van de lustrumviering van het Duitsland Instituut Amsterdam op 5 november 2021. Ook de Duits-Nederlandse zanger en entertainer Sven Ratzke was te gast en bracht enkele Nederlandse en Duitse nummers ten gehore en het lustrumgedicht van Iduna Paalman werd voorgelezen (zie pagina 29). Hieronder een visuele indruk van de middag.

Lustrumfeest
05.11.2021
Wann, wenn nicht jetzt?

Ingrid Bosman
12 augustus 2021

De grens is er niet en altijd, en nu nog een beetje meer

Door de coronapandemie is de grens tussen Duitsland en Nederland ineens weer helemaal terug. Hoe beleven inwoners aan weerszijden dat? Journalist Ingrid Bosman nam de proef op de som in een serie wandelingen tussen Grasdorf (Nedersaksen) en Gronau (Noordrijn-Westfalen). In deze aflevering: over het plezier van *rübergehen*, bewakers in de bossen en de grens als monument.

Uitstapjes mogen ze vanwege corona nog altijd niet maken, maar nu zijn ze toch maar mooi even de grens over. Inclusief het meisje dat door begeleiders uit haar rolstoel wordt geholpen om via de glijbaan naar Nederlands grondgebied te roetsjen. Voor het groepje leerlingen van de Vechtetalschule voor speciaal onderwijs is de ‘grensontdekplek’ net buiten Nordhorn een handig alternatief voor een schoolreisje. “We hebben een stukje gewandeld en nu kunnen we hier spelen en picknicken”, vertelt Birgit Papke-Buse, een van de leerkrachten.

Het was raar om de afgelopen maanden de grens telkens weer te zien opdoemen, vertellen Papke-Buse en haar collega Jutta Baarlink. “Je voelt je op een bepaalde manier opgesloten.”

Boodschappen doen, zomaar even *bummeln*, een paar dagen kamperen, “het was plotseling niet meer vanzelfsprekend. Jutta: “Soms was je al bijna onderweg, voordat je je ineens realiseerde: ‘Oh nee, het kan helemaal niet’.” De communicatie over de regels had wel wat helderder gekund, vinden ze. Jutta: “Wat heb je nodig, hoe lang mag je blijven; het was niet altijd even duidelijk.” Birgit: “Je bespeurde soms ook een zekere onenigheid tussen de bestuurders aan beide kanten.” Ondertussen zijn ze blij dat Nederland vooralsnog weer binnen bereik ligt, inclusief koffie en snoep. “Vooral de drop hebben we gemist!”

‘Je mist je burenen’

Sandra uit Nordhorn, aan de wandel met een vriendin, ging na de eerste schrik pragmatisch om met de beperkingen. Want ja, verklaart ze met ironie, “*wie kommt man sonst am Backfisch ran?* Die is hier niet zo lekker en voordelig.” Ook de wandelingen aan de stadsrand, het Nederlandse bos in, werden snel in ere hersteld. Met een armzwaai: “Hoe zou je hier iemand kunnen besmetten?” Afgezien van die dagelijkse dingen was er een meer wezenlijk besef, zegt ze. Als bijna-veertiger kent ze nog het verschil tussen de tijd van slagbomen

en paspoortcontroles en het onbekommerde verkeer sinds het verdwijnen van de binnengrenzen. “En nu mochten we ineens niet meer *rübergehen*, zoals ik dat nog steeds noem. Uit veiligheidsoogpunt een goed gevoel, maar tegelijk ook heel vreemd. Je mist je burenen.”

“Het voelde een beetje alsof we weer teruggingen naar de jaren 70”, vat postbezorger Hartmut Hüer het aan de andere kant van Nordhorn samen.

“Het voelde een beetje alsof we weer terug gingen naar de jaren 70”

“Helemaal in de korte periode dat het verkeer in beide richtingen zo goed als onmogelijk was. Ik vond het wel ingewikkeld om te volgen soms. Niet zo gek, het was ook voor de autoriteiten allemaal nieuw. Ik geloof wel dat we ervan zullen leren, nog beter gaan samenwerken.” Zelf komt hij graag in het buurland, ‘Oldenzaal en Ootmarsum zijn leuke plaatsen om naartoe te fietsen’, en de Nederlanders zijn prettig in de omgang, vindt hij. “Ontspannen, niet zo verbeterd als menig Duitser.”

Naast de deur en toch ver weg

Nog geen honderd meter verderop zeggen Lenie en Rudie Oosting uit Enschede precies hetzelfde, maar dan over de Duitsers. “De mensen en de sfeer zijn gemoedelijker, misschien ook doordat het minder druk is. Het personeel is over het algemeen correcter; bij ons word je vaak brutaler bejegend.” De Oostings hebben de auto geparkeerd aan de voet van een reusachtige rode stoel die als uithangbord dient voor het meubelwarenhuis dat hier is gevestigd. Ze hebben een schoenenkastje gekocht. Met mondkapje op, dat was weer even wennen. Hij: “Bij ons betaal je iets meer”. Zij: “Maar daar gaat het niet om. Het leuke is: Duitsland ligt voor ons vlak naast de deur, maar je hebt even het gevoel veel verder van huis te zijn.”

Bij de grensovergang Rammelbeek is de drukte als vanouds. Bij de viswinkel staat een rij tot op de stoep, de discount-drogist heeft nog mondkapjes in de aanbieding, de reclameborden van de kaaswinkel in het voormalige grenswisselkantoor prijzen in het Duits knoflookmosterd en boerenkaas met paprika aan. In de gebouwen zijn nog de contouren van de oude grensovergang te herkennen, maar de verrommeling heeft de overhand. Een paar winkelpanden staan leeg, in de schaduw van een verzameling reclameborden staat een grenspaal te verkommeren. De bloemenzee bij budgetbloemist Korero (‘altijd twee bossen voor 6 euro’) steekt er fleurig bij af.

Het wemelde van politie en douane

Eigenaar Ronald Koldemeule kan zijn geluk niet op nu de klanten weer toestromen. Hij denkt niet graag terug aan maart vorig jaar, toen hij in de eerste week van de lockdown voor 2000 euro bloemen kon weggooien en het voor de deur op sommige momenten wemelde van politie- en douanemensen. “Ze haalden alles en iedereen van de weg. Dan ga je hier geen bloemetje kopen”, zegt hij droog. “Op zeker moment mochten we wel buiten verkopen, maar de Duitsers bleven weg en dan mis je gauw 60 procent van de omzet.”

Moeite om de regels te doorgronden had Koldemeule naar eigen zeggen niet, en meebewegen was het parool. Kon hij niet via Duitsland van zijn tweede grenswinkel in De Lutte naar dit filiaal komen, dan nam hij de omweg voor lief. “Vroeg op pad gaan helpt ook, want voor negenen zijn die controleurs meestal niet onderweg.”

Met een knipoog maakt hij duidelijk dat de geest van de vroegere smokkelaars nog niet helemaal uit deze streek is verdwenen. Het gekke was, merkt hij op, dat in De Lutte de terugloop in klandizie aanzienlijk kleiner was. “Daar zag je meer Nederlanders uit Bad Bentheim en Gildehaus die voor hun werk de grens toch over moesten en dan meteen maar een bloemetje meenamen.”

De bloemist, zelf woonachtig in Denekamp, sloeg direct toe toen er vier jaar geleden een detailhandelsvergunning kwam op het pand, dat als onderdeel van de voormalige grensovergang een monumentale status heeft. “Een zeldzame kans”, zegt Koldemeule, die blij is dat de burenhem weer weten te vinden. “Ze uiten hun waardering eerder. Nederlanders hoor je alleen wanneer ze iets te klagen hebben.”

Lindenlaan markeert grensverloop

Op nog geen twee kilometer van het rumoer van Rammelbeek ontvouwt zich bij het kanaal Almelo-Nordhorn een landschap dat in alles het tegenovergestelde is. Hier is de grens een monument geworden. Verstild, op het sprookjesachtige af. Een laan van oude linden markeert het grensverloop, de sluis en een houten douaneloods getuigen van de tijd dat deze waterweg nog werd bevaren. In het gerenoveerde inklaringskantoor houdt de gemeente Nordhorn nu ontvangst, de sluis is sinds 1960 louter bezienswaardigheid en in het statige Zöllnerhaus – ooit woonstee van douanebeambten en hun gezinnen – biedt Marion Coenen de mogelijkheid tot overnachten.

Marion Coenen biedt gasten onderdak in het voormalige Zöllnerhaus in Nordhorn, waar vroeger douanebeambten en hun gezinnen woonden. 'Ik weet niet anders dan dat de grens er is en soms voor ongemak zorgt.'
Foto: Lenneke Lingmont

De grens weer terug? Zo'n versimpeling van de realiteit is aan Coenen niet besteed. "Hij is er niet en hij is er altijd", omschrijft ze haar bewustzijn van de grens. Die is door corona wel scherper aanwezig, erkent ze. Met alle onzekerheid en verwarring vandien. Nederlandse gasten waagden zich niet of mondjesmaat de grens over, al naar gelang de maatregelen, waardoor Coenen haar inkomsten flink zag dalen. En inderdaad: als Nederlandse in Duitsland viel ze door de mazen van elk coronavangnet. In plaats van reserveringen kwamen er de gekste telefoontjes. Van mensen die al googelend bij haar website waren uitgekomen en wilden weten of de grens open was. "Of Nederlanders uit de Randstad die vroegen of ze hier een familiepicknick konden houden. Alsof de regels niet gelden waar veel ruimte is."

Net als bloemist Koldemeule is ook Marion Coenen de verhoogde controle-activiteit in het gebied niet ontgaan. Ze werd een keer aangehouden bij de grensovergang op de snelweg A1, maar ook bij de zogenoemde groene grenzen werd gecontroleerd op wat zij ontwijkers noemt. Coenen, met een lach: "Je zag weer busjes in de bosjes staan". Veel last had ze er niet van. "Op een gegeven moment kennen ze je een beetje." Sowieso ging ze zo pragmatisch mogelijk met de beperkingen om. "Ik vind het zeker geen onzin allemaal, maar het moet wel haalbaar zijn en dat is lastig wanneer de regels ongeveer per dag veranderen."

Ongemak hoort bij de grens

Vijf jaar geleden kwam ze hier terecht, door serendipiteit zoals ze zelf zegt. Ze zocht niet maar vond, en dat die plek in het Duitse grensgebied lag was een bijkomstigheid. Vreemd was de

“Vooral in administratieve zin is de grens nog altijd zeer aanwezig”

situatie haar allesbehalve, want ze is aan de grens in Limburg geboren en getogen. "Ik weet niet anders dan dat de grens er is en soms voor ongemak zorgt."

Vooral in administratieve zin is de grens nog altijd zeer aanwezig, volgens Coenen. "Er zijn niet voor niets hele infopunten opgetuigd om inwoners aan weerszijden bij te staan in zaken die, als puntje bij paaltje komt, knap ingewikkeld zijn. De grens is hier en daar nog altijd een dikke stippel-

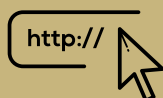
Ingrid Bosman is freelance-journalist. Tussen 6 en 16 juli 2021 wandelde zij door het Duits-Nederlandse grensgebied ter hoogte van Twente.

lijn waar je behoorlijk over kunt struikelen. En corona heeft het nog complexer gemaakt." Klein voorbeeld: je rijbewijs verlengen is in Duitsland een curiosum waar de ambtenaren in Nordhorn ondertussen wel aan zijn gewend, maar toen het hare onlangs op zich liet wachten bleek bij navraag dat het allang klaar lag. Of ze het persoonlijk en op afspraak wilde afhalen. "Vervolgens kreeg ik een brief dat bezoek aan het gemeentehuis vanwege covid-19 zoveel mogelijk moet worden vermeden."

Elkaar nog steeds vreemd

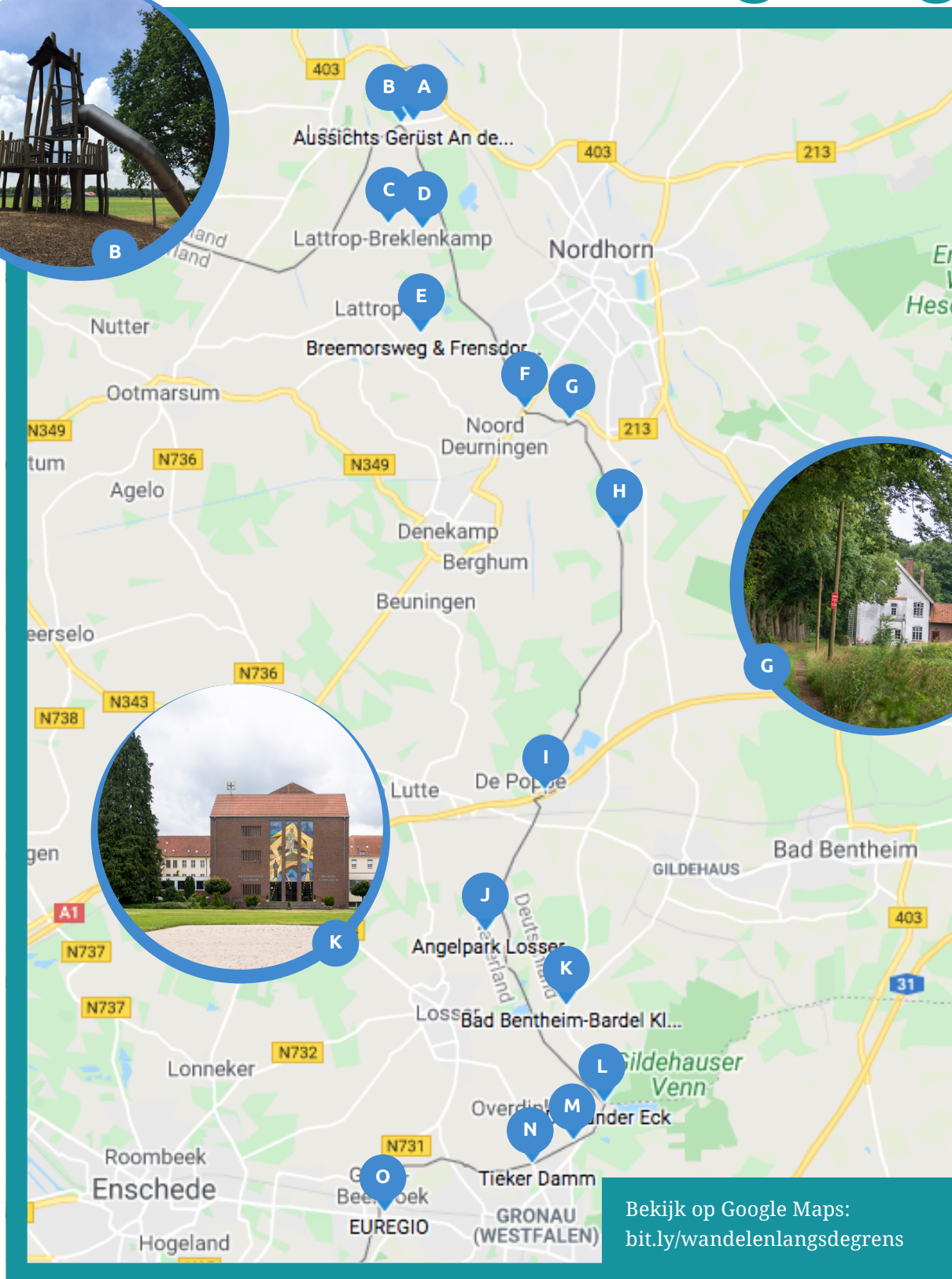
Goedbeschouwd zijn Nederland en Duitsland elkaar nog steeds wel vreemd, vindt Marion Coenen. Behalve historie en opvoeding speelt ook de taalbarrière daarin een rol, veronderstelt ze. "Zodra gasten doorhebben dat ze met mij Nederlands kunnen praten zie je een last van hun schouders vallen. Terwijl: het is de taal van je buurland! Ik merk het ook wanneer Nederlandse en Duitse burens hier plat met elkaar praten. Dat gaat veel makkelijker."

Gelukkig is de nieuwsgierigheid over en weer groot, merkt ze ook aan haar gasten. Geen kwaad woord daarom over alle inspanningen voor een grenzenlozer samenleven. "Ik vind het goed, en soms snoezig. Bij de grensovergang staat een boog over de Rammelbeek die de Duitse en Nederlandse oever verbindt. Wat mij betreft een lelijk ding, maar het drukt de bereidheid uit om in elk geval niet met de rug naar elkaar toe te gaan staan. Dat is al heel wat."

Dit was deel 2 van Ingrid Bosmans wandeling. Lees de andere delen hier: bit.ly/wandelengrens

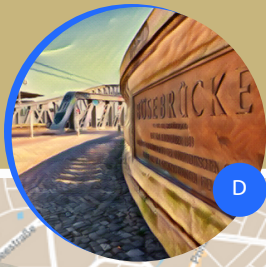
Wandelen langs de grens

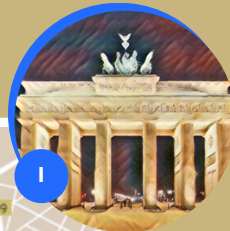
A Grenzstraße	E Breemorsweg & Frensdorferweg	I De Poppe	M Dubbeleweg
B Aussichtsgerüst an der Grenzstraße	F Denekamp, Grenze	J Angelpark Losser	N Tieker Damm
C B&B Erve Meestersplaatsje	G Zöllnerhaus Nordhorn	K Bad Bentheim-Bardel Kloster	O EUREGIO
D Kommiezendijk	H Vrijdijk	L Dreiländereck	

Fietsen door het Berlijn van Angela Merkel

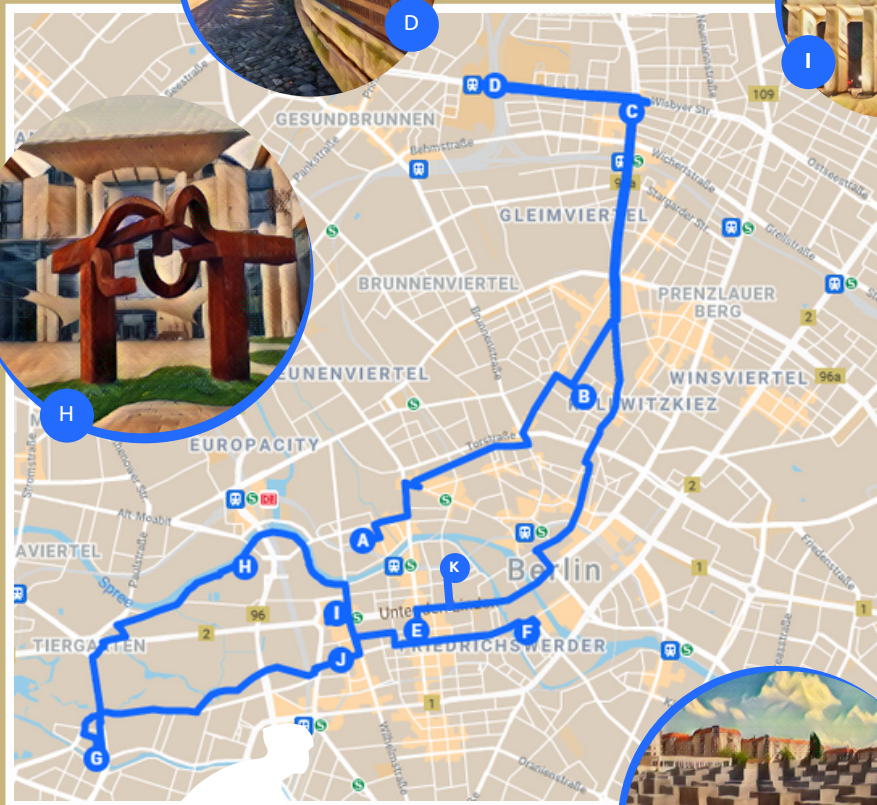
Van kraakwoning tot Bundeskanzleramt

D

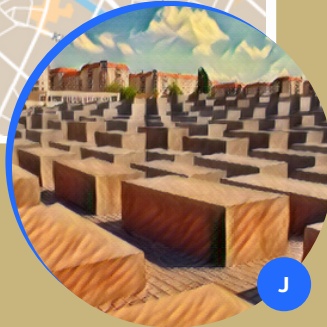
I

H

E

J

- A** Marienstraße 24: Het eerste huis van Merkel in Berlijn
- B** Templiner Straße 10: De gekraakte woning van Merkel
- C** Schönhauser Allee 104: De woning die Merkel bewoonde in de herfst van 1989

- D** Bösebrücke: De brug waar de Muur als eerste open ging
- E** Schloßplatz 1: Plek van het DDR-parlement, nu herbouwd Stadsslot
- F** Friedrichstraße 165: Het eerste politieke werkadres van Merkel (voormalig SED kantoor)

- G** Klingelhöferstraße 8: De partijcentrale van de CDU
- H** Willy-Brandt-Straße 1: Het Kanzleramt
- I** Pariser Platz 5: Brandenburger Tor
- J** Cora-Berliner-Straße 1: Het Holocaust monument
- K** Am Kupfergraben: De woning van Merkel

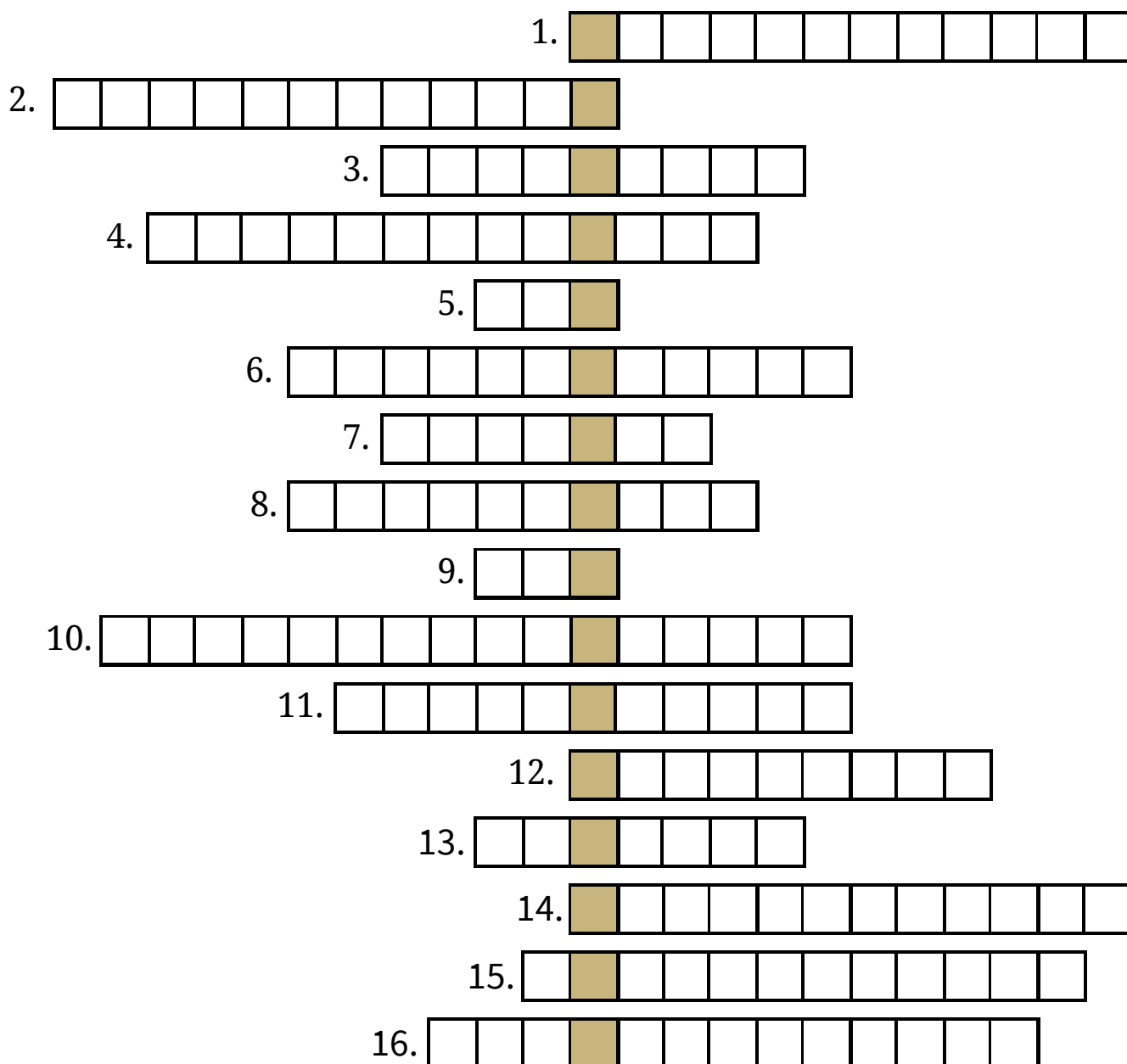

In de vierdelige podcastserie 'Het Berlijn van Angela Merkel' stappen de journalisten en Berlijn-kenners **Laurens Boven** en **Rob Savelberg** op de fiets en nemen zij de luisteraar mee langs belangrijke plekken uit het leven van de eerste Oost-Duitse bondskanselier: van haar eerste kraakwoning in Prenzlauer Berg tot het pompeuze Bundeskanzleramt. De biografie van Merkel is evenzo uniek als indrukwekkend. Zij verlaat nu het politieke toneel. Maar wie is zij eigenlijk? En wat is haar erfenis voor Duitsland, Europa en de wereld?

Luister de podcast: bit.ly/berlijnmerkel

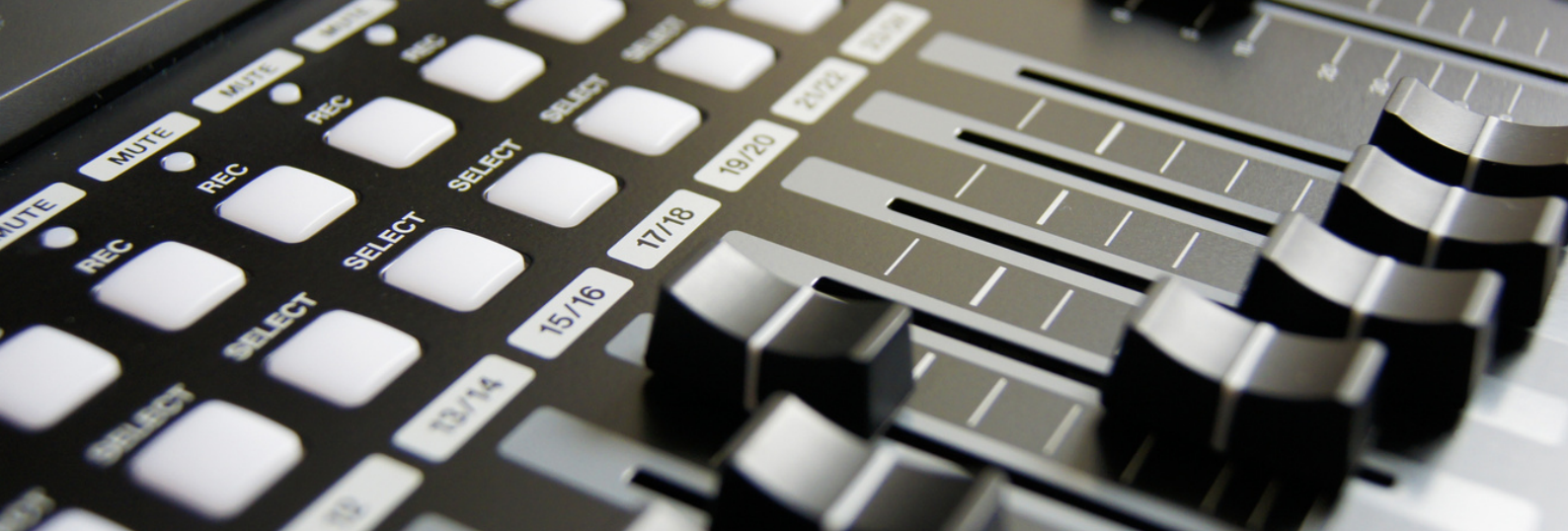
Lustrumpuzzel

1. Zoveel jaar bestaat het DIA in 2021
2. Jaarlijkse wedstrijd van het DIA waarvoor scholieren een Duitstalige rap schrijven
3. Na China de grootste importeur naar Duitsland
4. Het Duitse verkiezingsjaar 2021 wordt ook wel zo genoemd
5. Afkorting voor het Duitsland Instituut Amsterdam
6. Journalistieke redactie van het DIA
7. Viering als iets vijf jaar bestaat
8. Het Duitse woord voor studiebeurs
9. Universiteit waar het DIA aan verbonden is (afkorting)
10. Bekend symbool van Duitsland in Berlijn
11. Nederlandse benaming van deelstaat waar Groningen aan grenst
12. De directeur van het DIA
13. Het podcastkanaal van het DIA
14. Hield dit jaar de 5-mei-lezing
15. Hiermee kunnen docenten Duits hun les beginnen met een actueel onderwerp (Umlaute zijn toegestaan!)
16. Filmreeks van o.m. het DIA in het Ketelhuis en Filmhuis Lumen

Antwoorden zijn zonder spaties of streepjes, 'ij' wordt gezien als één letter

Komt u er niet uit? Wellicht vindt u het antwoord in een van de artikelen in dit magazine?
De juiste antwoorden staan ook op pagina 41.

25 jaar 26 hits

Bij het 25-jarig jubileum van het Duitsland Instituut Amsterdam hoort ook Duitse muziek. Wij kozen onze favorieten: voor elk jaar sinds 1996 één Duitstalige hit. Van hiphop en dancemuziek tot schlager en hardrock. Kent u ze (nog)?

FETTES BROT JEIN

1996

THOMAS D + FRANKA POTENTE WISH (KOMM ZU MIR)

1998

AYMAN MEIN STERN

2000

HERBERT GRÖNEMEYER MENSCH

2002

JULI PERFEKTE WELLE

2004

1997

TIC TAC TOE WARUM?

1999

FREUNDESKREIS MIT DIR

2001

RAMMSTEIN SONNE

2003

WOLFSHEIM KEIN ZURÜCK

2005

TOKIO HOTEL DURCH DEN MONSUN

WIR SIND HELDEN	WENN ES PASSIERT	2006	
ICH + ICH	SO SOLLE ES BLEIBEN	2008	2007 DIE FANTASTISCHEN VIER EINFACH SEIN
 LASERKRAFT 3D	NEIN, MANN!	2010	2009 SILBERMOND IRGENDWAS BLEIBT
KRAFKLUB	ICH WILL NICHT NACH BERLIN	2012	2011 BOSSE + ANNA LOOS FRANKFURT ODER
HELENE FISCHER	ATEMLOS DURCH DIE NACHT	2014	2013 SPORTFREUNDE STILLER APPLAUS, APPLAUS
ANNENMAY KANTEREIT	POCAHONTAS	2016	2015 SIDO + ANDREAS BOURANI ASTRONAUT
NAMIKA	JE NE PARLE PAS FRANÇAIS	2018	2017 MARK FORSTER SOWIESO
 LEA	TREPPENHAUS	2020	2019 JUJU + HENNING MAY VERMISSEN
		2021	PASHANIM SOMMERGEWITTER

Luister de playlist:

bit.ly/DIAhits

bit.ly/DIAhits_YT

#ThrowbackThursday

DIA'ers kijken terug

Ter gelegenheid van ons 25-jarig bestaan deelden we elke donderdag in 2021 een #ThrowbackThursday-post op Instagram. Voor wie het niet weet: een internet-fenomeen waarbij je op donderdag een foto uit de oude doos deelt. Elke week vertelde een DIA-medewerker over een mooie of interessante herinnering aan zijn of haar tijd bij het DIA, waarvan hier een selectie.

“Het was ten eerste wervelende reclame voor de comeback van de nachttrein in Europa, het duurzame alternatief voor vieze *Billigflieger*. Maar daarnaast beleefden we een soort surrealistische reis door de Duitse nacht, op het ritme van het spoor naar de roemruchte Großstadt van de 1920s, een reprise van ‘*Babylon Berlin*’ met live muziek, tempo en dans, en na de restauratiewagen uiteindelijk ook een (halve) nacht dromenland...”

Krijn Thijs
Wetenschappelijk
medewerker

“Een van de eerste DIA-activiteiten die ik bezocht was de ‘Duits-Nederlandse nacht’ met cabaretier Sven Ratzke in het Bimhuis op Bevrijdingsdag 2010. Hoewel ik op dat moment nog student Duits was, mocht ik hem interviewen achter de schermen voor een video op de DIA-site. Heel spannend natuurlijk!”

Marieke Hökberg
Communicatiemedewerker

“Mijn hoogtepunt was onze Tatort-Abend in samenwerking met het Goethe-Institut in januari 2020. Met Wodka-Bitter Lemon, een lezing over 50 jaar ‘Tatort’ met verrassende inzichten & een knaller van een ‘Tatort’ als afsluiting. En er viel zelfs een dode (onder de deelnemers van het Tatort-Krimispel)...”

Synke Hotje
Medewerker Onderwijs

“Een Holocaust-overlevende en een kleinkind van een kampcommandant gaven samen een bijzondere gastles op een Duitse school. Ik mocht aanwezig zijn voor een artikel op Duitslandweb. Eva Weyl sprak voor de groep Duitse jongeren over haar tijd in kamp Westerbork, waarvan Anke Winters grootvader kampcommandant was. De twee vrouwen hebben één boodschap: zorg dat dit nooit meer gebeurt!”

Lynn Stroo
Redacteur
Duitslandweb

Petra Schulze Göcking
Medewerker
Communicatie en events

“Wekenlang hadden wij ervoor geoefend en nu was het zover: in aanwezigheid van Robert Habeck, voorzitter van Die Grünen, mochten wij zijn theaterstuk '1918' over de matrozenopstand in Kiel en de Novemberrevolutie op het podium brengen. Verschillende DIA-collega's lazen fragmenten voor tijdens de themamiddag 18-68-18.”

“In september 2017 was deze vintage Volkswagenbus tijdelijk onze werkplek: de DIA Wahlwagen. We bezochten elke dag twee scholen om te vertellen over de Bondsdagverkiezingen in Duitsland en daarna mochten de leerlingen in de bus een stem uitbrengen op hun favoriete Duitse politieke partij. Vooral de zonnige rit naar Oost-Groningen was onvergetelijk.”

Trixie Hölsgens
Medewerker Onderwijs

Volg het DIA op Instagram:

@duitslandinstituutamsterdam
@duitslandweb
@studereninduitsland

Meer lezen?

Op duitslandweb.nl
vind je alles over

Duitsland
in het
Nederlands

Dagelijks nieuws | Achtergronden | Interviews | Naslagwerk | Podcasts | Columns

 duitslandweb

Duitslandweb is de journalistieke redactie van het Duitsland Instituut Amsterdam

Four horizontal lines for writing.

Four horizontal lines for writing.

Four horizontal lines for writing.

Vier met ons mee!

Kaarten ontworpen door Bert Slenders, student-assistent bij het DIA

Four horizontal lines for writing.

Four horizontal lines for writing.

AUS DEINEM
DACH GEHEN

DE ZEUG
ERUIT LATEN

Vier met ons mee!

AUS DEINER
PLATTE GEHEN

DIE BLÜMCHEN
RAUSBRINGEN

EEN FEEST LATEN
STIJGEN

